Бухы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ РЕСПУБЛИКАНСКА КОМИТЕДЭЙ,
БУРЯАДАЙ ССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

...эмнай 1921 оной ...ын 21-һээ гарана. | № 292 (18615) | 1990 оной декабриин 21, пятница | Сэн 3 мун.

ГЭШҮҮН-КОРРЕСПОНДЕНТЭЭР ҺУНГАГДАБА

1990 оной декабриин 14-дэ СССР-эй Наукануудай академиин хамтын суглаан дээрэ СССР-эй АН-ай бодото гэшүүдэй болон гэшүүн-корреспондентнүүдэй һунгалта үнгэргэгдэһэн байна. Тэрэ тоодо СССР-эй АН-ай Сибириин отделениин Түүхын, хэлэ бэшэгэй болон философиин институдай «Сибириин, Алас-Дурнын арадуудай аман зохёолой дурасхаал бүтээлнүүд» гэһэн секторые даагша Александр Бадмаевич СОКТОЕВ литературын болон хэлэ бэшэгэй талаар СССР-эй Наукануудай академиин гэшүүн-корреспондентээр һунгагдаба.

Энэ үндэр нэрэ зэргээрнь Александр Бадмаевичые манай газетын уншагшадай зүгһөө халуунаар амаршалнабди.

...уряадай ССР-эй Верховно Соведэй гурбадахи сесси

...дай ССР-эй Верховно Соведэй гурбадахи сесси үсэ... декабриин 20-до, хүдэлмэрөө үргэлжэлүүлээ. Рес... Верховно Соведэй Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо ...Саржан сессиие нээгээд, РСФСР-эй арадай депутат ...галовта үгэ үгэбэ.

...Р-эй арадай депутат В. К. Агалов РСФСР-эй арадай ...уудай ээлжээтэ бэшэ съездын хүдэлмэри тухай дэл...ээр хөөрөөд, республикын арадай депутадуудай олон ...асуудалнуудта харюусаһан байна.

...дай ССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшын нэгэдэхи ... В. В. Саржан республикын Верховно Соведэй нэгэ...ссиин һүүлээр Верховно Соведэй ябуулһан хүдэлмэри ...радай депутадуудай урда тоосоходоо, тэдэнэй хүдэл... дайралдаһан бэрхэшээлнүүд ба дутагдалнууд дээ...юбо. Верховно Соведэй Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлог...лэ арадай депутадуудай олон асуудалнуудта харюу...

...дай ССР-эй арадай депутат Н. М. Белоколодов үгэ ... Верховно Соведэй түрүүшын сесси дээрэ баталан ...эдеэ хоолой программын ямараар дүүргэгдэжэ бай...ай мэдэхын аргагүй гэһэн ажаглалта хэбэ. Республи...инистрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ В. Б. Саганов түс...аар үгэ хэлээ. Тэрэнэй удаа эдеэ хоолой программын ...р дүүргэгдэжэ байһан тухай Верховно Соведэй гур... сессиин хоёрдохи хубида республикын Министрнүү...ведэй дэлгэрэнгы тоосоо шагнаха гэһэн шиидхэбэри ...баталан абаба.

...дай ССР-эй Верховно Соведэй комитедэй түрүүлэг...Языков «Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй регламент ...элидхэл хээ. Тэрэ элидхэлэй һүүлээр арадай депута...түс регламентын статья бүхэниие нэгэ нэгээр хаража ...байна. Верховно Соведэй регламентын статьянуудта ... нэмэлтэнүүд ба хубилалтанууд оруулагдаа. Верховно ...й регламентын 133-дахи статья хаража үзэгдөөд, түс регламентые бүхы дээрэнь баталан абаха гэһэн шиидхэбэри сесси абаа.

Буряадай ССР-эй арадай депутадуудай дурадхалаар Верховно Соведэй сесси бүридэ урид абтаһан шиидхэбэринүүдэй ямараар дүүргэгдэжэ байһан тухай республикын Министрнүүдэй Соведэй мэдээсэлые шагнаха, тэрэшэлэн республикын Верховно Соведэй болон Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэнэр жэлдээ нэгэ дахин Верховно Соведэй урда тоосохо ёһотой гэһэн шиидхэбэри абтаһан байна. Гадна Верховно Соведэй сессиин секретариат нэгэ жэлэй болзороор һунгагдаха ёһотой гэжэ тогтообо.

Арадай депутат С. П. Гавриловай дурадхалаар өөрын онсо һанамжатай арадай депутадуудай аша туһые хараха тухай арсалдаатай хөөрэлдөөн болоо. Удаан саг соо түс асуудал зүбшэн хэлсэһэнэй удаа, депутадай ямар нэгэ онсо һанамжые 20-һоо үсөөн бэшэ депутадуудай дэмжээ һаань, тэрэ үгэ хэлэхэ аргатай болохо гэжэ шиидхэгдэбэ.

Удаань Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй, Министрнүүдэй Соведэй хэблэлэй орган эмхидхэн байгуулха тухай, газетэнүүдэй редакторнуудые баталха тухай асуудал хаража үзэгдэбэ. Энэ асуудалаар В. В. Саржан мэдээсэл хээд, тэрэниие зүбшэн хэлсэлгэдэ Буряадай ССР-эй арадай депутадууд Н. Ю. Мадуев, В. К. Кукшинов, Л. Ч. Нимаева, Л. Ф. Титов, В. В. Молонова, В. Ч. Цыренжапов, В. А. Иванов, В. В. Устинов, А. П. Борисов, М. В. Рютин, Р. Б. Гармаев, Н. П. Быков, Л. А. Смолина, В. Д. Порхоев, М. Д. Ангархаев, В. Л. Цыренов, М. Х. Рагимов, Е. К. Ханхалаев болон бусад хабаадаба.

Республикын Верховно Соведэй, Министрнүүдэй Соведэй орган болохо «Бурятия» гэжэ газетын редакторые нюусаар дуугаа үгэхэ аргаар һунгаха гэһэн шиидхэбэри сесси баталба.

Республикын Верховно Соведэй гурбадахи сесси мүнөөдэр хүдэлмэреэ үргэлжэлүүлхэ юм.

Арадай депутадууд хөөрэнэ

«ЕХЭ ЮУМЭ ХҮЛЕЭНЭБДИ»

...радай ССР-эй арбан хоёрдохи зарлалай Верховно Со... гурбадахи сессиин хүдэлмэриин забһарлалай үедэ жур...т Б-М. Жигжитов арадай депутадуудтай уулзажа, «Сес... хүдэлмэри ямараар үнгэржэ байна гээшэб?», «Энэ сес... юу хүлеэнэбта?» гэһэн асуудалтайгаар хандаба.

...-Үдэ хотын 49-дэхи дун... ...ргуулиин директор Ка... Исакович Иванов:

...дэ үдэрнүүдтэ хүдэл... эхилһэн сесси дээрэ тон ...удха шанартай асуудал... хэлсэгдэжэ байна. Юуб ... республикын экономи... тогтууритай болголго али ...лбарида, тэрэ тоодо ара... ...эм һуралсалдашье сэхэ ...й ха юм даа. Дэлгүүрэй ...ануудта оролго маа... дайрангүй гарахагүйл. ...ээ сессиин хүдэлмэри... ...эбхитэйгээр хабаадажа, ...й ажаһуудалда, илан...гажа ябаа залуу үетэ...урган хүмүүжүүлгэдэ го... нүлөө үзүүлхэ шиидхэ...үдые баталан абахые ...охо байнабди.

... бүхы асуудалнуудые ...лгэ үргэн ниитэ һунгаг... миниин урда табиһан за...үдые дүүргэхэ арга ол...абза гэжэ һананаб. Гэр ... асуудалые түргөөр ...хэ талаар республикын ...ельствын бэелүүлхэ хэм...ндһээ бидэ ехэ юумэ хү...ди. Юундэб гэбэл, гэр байрагүй залуу багшанар манайшье һургуулида хүдэлдэг. Ерэхэ жэлэй бюджет соо арадай эрдэм һуралсалда мүнгэ һомололго дээшэлүүлэгдэхээр хараалагдана. Энэнь һургуулинуудые материально-техническэ талаарнь хангалгые һайжаруулха, багшанарай салин дээшэлүүлхэ, компьютернүүдые тодхохо арга олгохо байна гэжэ Казимир Исакович мэдүүлбэ.

Прибайкалиин районой Черемшанска уурхайн начальник Анатолий Павлович Борисов:

— Зүбшэн хэлсэжэ байһан асуудалнуудһаа айхабтар орёо, хүшэр лэ. Тэдэ маанадые хоолдуулха, хубсалуулха байна. Эгээл тиимэһээ эдэ бүхы асуудалнуудые бодолтойгоор зүбшэн хэлсэжэ, зохихо шиидхэбэринүүдые баталан абаха шухала. Манай республика түүхэй эдүүдэй неесэ баялигуудаар угаа баян. Теэд эдэ бүгэдые мүртэйгөөр хэрэглэжэ шаданагүйбди. Жэшээнь, Черемшанска уурхайда 37 миллион тонноһоо дээшэ кварцидай ашагта малтамалай хэбтэшэ бии гэжэ элирүүлэгдэнхэй. Эндэһээ малтагдажа абтаһан сахюур шулууе дэлхэй дээрэ тон үнэтэйгөөр худалдажа болохо байна. Зүгөөр бидэ иимэ ехэ арга боломжонуудаа гүйсэд дүүрэнээр үшөөл хэрэглэжэ биранагүйбди. Буряад ороной бүрин эрхэтэ байлга тухай Деклараци баталагдан абтаһан ушар, тэрэшэлэн мүнөө сесси дээрэ хэлсэгдэжэ байһан экономикоёо тогтууритай болгохо, дэлгүүрэй харилсаануудта орохо талаар хойшолуулашагүй хэмжээнүүдэй программа энэ асуудалые шиидхэлгэдэ ехээр нүлөөлхэ аабза гэжэ һананаб.

Гансал гэр байра ехээр барихаһаа гадна, барилгын бүхы хэрэгые шэнэ шатада гаргахын тула ехэ удха шанартай асуудал табигдажа байна гээшэ. Эдэ бүхы хэмжээнүүдэй бэелүүлэгдэлгые юридическэ талаарнь хангаха шухала гэжэ тоолоноб. Юрэдөө, энэ сессиһээ ехэ юумэ хүлеэнэбди.

Республикын худалдаа наймаанай министр Мирон Харанутович Харанутов:

— Сэхыень хэлэхэдэ, Буряад ороной засагай дээдын зургаанай хуралдаан дээрэ ямар бэ даа эгээлэй юрын асуудал табигдадаггүй. Зүблэхэ зүйлдэ оруулагдаһан асуудалнууд гол түлэб олониитэдэ, тэдэнэй ажабайдалда хабаатай байдаг. Ушар иимэһээ эдэ бүхы асуудалнуудаар тобшо тодо шиидхэбэринүүд абтаха зэргэтэй. Зүгөөр али бүхы асуудалнуудаар тиимэ пайн, таарамжатай зохид тогтоолнууд абтанагүй гэжэ хэлэхэ байнаб. Энээниие анхархаар болоо. Тиигээд лэ байгаа һаа, бидэ һунгагшадайнгаа захяануудые дүүргэжэ шадахабди.

Манай республикын экономико тогтууритай болголго, дэлгүүрэй харилсаануудта оролго худалдаа наймаанда сэхэ хабаатай юм. Эдэ зорилгонуудые зүбөөр шиидхэжэ, зохихо шиидхэбэринүүдые абахадаа, худалдаа наймаанай хүдэлмэрилэгшэд нэн түрүүн арад зоной аша туһые сахихые оролдоно. Буряадай ССР-эй зөөриие үмсэлэлгэ тухай дүримые али бүхы талаһаань гүнзэгыгөөр хаража үзөөд, тон зүб шиидхэбэри абаха ёһотойбди. Үгы гэбэл, хүлисэшэгүй алдуу эндүү гаргахадаа болохо байнабди. Тиигэхэгүйн тула арадай депутадууд бүтэмжэтэй һайнаар, эдэбхитэйгээр хүдэлхэ ёһотой гээд һананаб гэжэ Мирон Харанутович тэмдэглэбэ.

Малай үбэлжэлгэ — шанга шалгалта

ЗАЛУУ НАҺАНАЙ ЗАЛИ ЕХЭ

...а-дүрбэн жэлэй саада тээ ...эй нэрэмжэтэ колхозой ...заанай һү һаалиин фер...һаалишан Сыбык Халудо... үнеэн бүриһөө жэлдээ ... зэргээр гурбан мянган ...рамм һү һаажа, нэрээ ... ойгуур суурхуулһан бай...эрэнэй олон хүүгэдынь ... үндыжэ, наһатай боло...жыдээ хаба шадалаараа ...амжа үзүүлдэг һэн. Тэдэ... нэгыень Лэгжимэ гэхэдэ ...үй. Сыбык Гылыковна ...шанаар хүдэлжэ байхадаа, ...нгөө ухи хүүгэдые ганса...эрэй бэшэ, мүн фермэ ...ин ажалдаа һургаһан бай...Лэгжимэнь ажал хүдэлмэ... онсо шалгардаг бэлэй. ...ан жэлэй саада тээ тэрэ ...ын дунда һургуули дүүр...р, эжынгээ наһанайнгаа ...алтада гарахадань, бүлэг ...дыень бэе дээрээ даажа ...н намтартай. Басаган эжын...неэдэй зан абариень һайн ...хэ хадаа абаһаар лэ бага ... һү һаажа эхилһэн байха. Залуу басаган багаһаа хой...неэдэй хүхэ шобторжо һү...н дээрэһээ түрүүшын үдэр...хэндэшье булигдангүйгөөр ...лжэ захалаа һэн.

...ргуулияа дүүргээд саашаа ...а хэды аргатай байбашье, ...имэ һаалишанаар өөрөө ...лжэ туршаха эрмэлзэлтэй ...һанаа тиихэдэ хэлээ бэлэй. ...ньшье түрүүшын үедэ тээл...эшье һаа, түрэһэн баса...йнгаа хамсыгаа шамаад ...лажа эхилхэдэнь, байн... досоогоо магтаадшье абадаг болоо һэн. Иигэжэ Лэгжимынгээ эхынгээ зүргөөр батаар алхалхадань баярлангүй байхаар аал?

Үнгэрһэн 1989 ондо Лэгжимэ Халудорова үнеэн бүриһөө 3 мянган килограммһаа дээшэ һү һаажа, районой түрүү һаалишадай зэргэдэ батаар ороһон юм. Тэрэ залуу һаалишадай дунда соносхогдоһон социалис мүрысөөндэ илажа гарапандаа, үндэр шагналда хүртэһэншье байха. Залуу һаалишанда үнгэтэ телевизор барюулагдаа һэн. ВЛКСМ-эй райком Намарзаанай һү һаалиин фермэдэ үнэтэ бэлэг мүнөөшье хүрэтэр үгөөгүй гэжэ һаалишад гомдолоо барижа һуугаа бэлэй.

Мүнөө үнгэржэ байгаа жэлдэ залуу һаалишан ажалайнгаа үрэ дүнгүүдые үшөөшье дээшэлүүлжэ шадаһан гэжэ хэлэлтэй. Тэрэ жэлэй эхинһээ хойшо бүхыдөө 458,33 центнер һү һаажа, байгша онойнгоо түсэбтэ даабариие үлүүлэн дүүргэнхэй юм. Арбан һарын туршада 412,64 центнер һү һааха уялгатай байһан аад, бодото дээрэнь 489,11 центнер һаажа, даабаряа 118 процентээр дүүргээ. Харин ноябрь һарада тэрэнэй олон үнеэдынь шэргэжэ, һү һаалинь доошолжо эхилһэн байна. Ноябрь һарада 42,50 центнер һү һааха түсэбөө бодото дээрэнь 36,06 центнертэ арай-шамай хүргэбэ. Лэгжимэ жэлэй эхинһээ үнеэн бүриһөө 3220 килограмм һү һаажа, гурбан мянгатанай зэргэдэ ороһон байха юм. Жэлэй дүүрэтэр тэрэ

3500 килограммда хүргэхэ зорилготой хүдэлжэ ябана.

Намарзаанай һү һаалиин фермэ мүнөөдэрэй байдалаар үнеэн бүриһөө 2474 килограмм һү хэды һаабашье, жэлэйнгээ түсэбтэ оройдоо дүтэлөөшьегүй байна. Арбан нэгэ һарын туршада фермын һаалишад 4700,3 центнер һү һаагаа. Харин тэдэнэрэй жэлэй түсэбынь 5500 центнер юм.

Лэгжимэ Халудорова 18 үнеэдые харууһална. Энэ бүлэгэй үнеэн бүринь өөрын онсо зантай юм. Тиимэ һэн тула залуу һаалишан үнеэн бүридөө яажа хандахаяа, тэдэнээ хайшан гээд эдеэлүүлхэеэ, һаахаяа һайн мэдэдэг болонхой. Байгша ондо тэрэ үнеэн бүриһөө тугал абажа, түлжүүлээд тушааха түсэбтэ даабаряа үни хада дүүргэнхэй.

Ж. ЮБУХАЕВ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: һаалишан Л. В. Халудорова.

Авторай фото.

СССР-эй Арадай депутадуудай дүрбэдэхи съезд

ҺАНАЛАА НЭГЭДЭНГИ ШИИДХЭБЭРИНҮҮД, ЯБУУЛГАНУУД ХЭРЭГТЭЙ

Президентын элидхэл зүбшэн хэлсэлгэ

Декабриин 18-най үдэр түрүүшын забһарлалгын һүүлээр заседани дээрэ түрүүлэгшээр һууһан Б. Н. Ельцин Союзна ба автономито республикануудай, автономито областьнууд болон округуудай социальна ба экономическа хүгжэлтын асуудалнуудаар СССР-эй Верховно Соведэй Национальностьнуудай Соведэй комиссиин гэшүүн С. Я. Пальчинда үгэ үгэбэ. Хамтын хүсэлэл оролдолгонуудаар манай Союзые шэнэлжэ, бэхижүүлбэл, хүшэр хүндэ байдалһаа гарахабди гэжэ тэрэ хэлэбэ.

Хойто зүгэй үсөөн тоото арадуудай байдалые жэшээ болгон харуулжа, засагые хойшолуулангүй хубилгажа эхилхэ хэрэгтэй гэһэн тобшолол тэрэ хэбэ. Энэ талаар СССР-эй Президентые сүм дэмжэнэб гэжэ тэрэ мэдүүлээ. Тусхай Указ баталан абахые гү, али Хойто зүгэй үсөөн тоотой арадуудай социально-экономическа хүгжэлтын гүрэнэй программа бэелүүлхыень зохихо зургаануудта даалгахые дурадхаба.

Орон соохи социально-экономическа ба политическэ байдал гуримшуулгада Президентын дурадхаһан программа туһалха ёһотой гэжэ депутат Б. Е. Пьянков мэдүүлбэ. Сибириин Улаан Тугта сэрэгэй округой сэрэгүүдые командалагшын һанамжын ёһоор, ороной зэбсэгтэ хамгаалагшадай шухала болоһон асуудалнууд түс документ соо бии. Армиие хардаха гүрдэхэ, сэрэгэй алба хаагшадые доромжолхо жэшээнүүдые тэрэ харуулаа.

Союзай хэлсээнэй проектые дэмжэхые съездые уряалаад, тэрээндэ гар табиха үүсхэл түрүүлэн гаргахыень Россин хүтэлбэрилэгшэдтэ ба Россин парламентын арадай депутадуудта дурадхаба.

Моссоведэй түрүүлэгшэ Г. Х. Попов олон бүтэмжэтэй дурадхалнуудые оруулба гэжэ арадай депутадуудай Астраханиин областной Соведэй Түрүүлэгшэ И. Н. Дьяков тэмдэглэбэ.

Орон соо гансашье суртал бодолой бэшэ, мүн нацинууд хоорондын харилсаануудай талаар эблэрэл түйлаха шухала гэжэ үгэ хэлэгшэ онсолон зааба. Нэн түрүүн түрэл Россимнай һанаа зобооно гэжэ тэрэ хэлэбэ.

Манай ороной национально-гүрэнэй байгууламжын асуудалнуудай, тэрэнэй түхэл янзануудай тодо болгогдоогүй байхада, ямаршье экономическа программа бирахагүй гэжэ депутат А. П. Бродавский онсолон зааба. Литвагай 250 мянган поляк хүн зоной зүгһөө хэлэхэдээ, энэ региондохи байдал баһал муудажа болохо гэжэ тэрэ тэмдэглэбэ. Поляк арадай хуби заяан тэрэнэй хабаадалгагүйгөөр олон зуун жэлнүүдтэ шиидхэгдэдэг байһан. Мүнөөшье СССР-тэ гү, али дулдыданги бэшэ Литвагай гүрэндэ байһанаа бидэ мэдэнэгүйбди. Хүн зоной һанамжые баһал хэншье асуунагүй.

Поляк хүн зоной ажаһуудаг нютагуудта референдум үнгэргэжэ, өөрын статустай Польшын национально-территориальна хизаар байгуулхые үгэ хэлэгшэ дурадхаба.

Мүнөө дээрээ Союзай Хэлсээнэй баталагдаагүй байхада дэлгүүртэ шэлжэн оролго тухай хуули зохёолго онсо удха шанартай, тэрэнэй туһаламжаар Союзай харилсаануудые гуримшуулжа болохо һэн гээд арадай депутадуудай Соведүүдэй хүдэлмэриин, хүтэлбэриие өөһэдыгөө хүтэлбэрилгые хүгжөөлгын асуудалнуудаар СССР-эй Верховно Соведэй комитедэй түрүүлэгшын орлогшо Т. Н. Дудко хэлэбэ. Депутат засагай асуудалда тодорхойгоор тогтоо, прокуратурын ба сүүдэй засагай этигэмжэ түлөөлэлгэнүүдые үргэдхэхэ хэрэгтэй гэжэ заагаа.

Депутат И. О. Бишерэй һанамжаар, СССР-эй Президентдэ экономическа кризисһээ орониие гаргаха түсэб үгы. Асуудалнуудые амжалтатайгаар шиидхэхэ аргатай хүсэн гэбэл, союзна республиканууд болоно.

Тохёолдоһон байдалые ба экономическа асуудалнуудые республиканууд хараада абаха һайн арга боломжотой. Харин түбэй засагаархид иимэ аргагүй гэжэ Латвиин ССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо зааба.

Үнгэрһэн жэлнүүдэй алдуу эндүүнүүдые шүүмжэлээд байха бэшэ, харин мүнөөнэй байдалые үнэн зүбөөр сэгнэжэ, энэ хүшэр хүндэ байдалһаа гаража болохо, гэжэ депутат И. А. Сумароков зааба.

Агропромышленна комплексые түлөөлһэн депутадуудай зүгһөө орон соо эдеэ хоолой асуудалые шиидхэхэ программа тэрэ дурадхаба. Колхоз, совхозуудые муушалхаяа болиё, энэмнай һайн юумэндэ хүргэхэгүй гэжэ мэдүүлээ.

СССР-эй хүтэлбэрилэгшэдэ урдынхяараал этигэнэбди. Президент ажал ябуулгадаа республикануудай арадуудта түшэглэхэ бээ гэжэ найданабди гээд Молдово ССР-эй премьер-министрэй нэгэдэхи орлогшо К. М. Оборок хэлэбэ.

Намда ойлгогдоогүй асуудалнууд олон гэжэ Хойто-Осетиин АССР-эй СССР-эй 50 жэлэй нэрэмжэтэ «Победит» заводой слесарь Г. В. Пронин хэлэбэ. Юундэ орон дотор гурим тогтоогдоногүйб гэжэ түрүүшынгээ асуудалые Президентдэ, правительствын толгойлогшодо, тэдээндэ мэдэлтэй албан зургаануудай хүтэлбэрилэгшэдтэ хандуулнаб гэбэ.

Үдэшын заседани дээрэ Н. И. Дементьев түрүүлэгшээр һууба. Түрүүшын ээлжээндэ шадал багатай хүнүүд тухай, үбшэнтэд, инвалидууд, үбгэд хүгшэд ба үхибүүд тухай һанаагаа зобохо хэрэгтэй гэжэ Украинын ССР-эй Улаан Хэрээһэнэй бүлгэмэй ЦК-гай түрүүлэгшэ И. И. Усиченко бусадые уряална. Чернобыльдохи һандаралай хойшолонгууд дээрэ депутат тогтобо.

КПСС-эй ЦК-гай секретарь В. М. Фалин үгэ хэлэхэдээ, депутадууд А. Т. Бродавский, А. Ф. Рюйтель гэгшэдэй урда тээнь хэһэн мэдүүлгэнүүд тушаа ажаглалтануудые хээ. 1940 ондо СССР-эй бүридэлдэ орохо тухай Эстониин ба бусад гүрэнүүдэй парламентнуудай мэдээжэ шиидхэбэринүүдые зүбөөр сэгнэхые тэрэ уряалба.

Соведүүд гүйсэдхэхы зургаануудай бэелүүлхэ уялгануудые дүүргэнэ, тиигэжэ ороной, республикануудай правительствануудые, гүйсэдкомуудые хүдэлхэ аргагүй болгоно гээд Таджигай ССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ И. Хаеев тоолоно. Иимэ байдалда хүдэлжэ болохогүй.

Байгаали хамгаалха, байгаалиин баялигуудые бодомжотой зүбөөр хэрэглэхэ асуудалнуудаар СССР-эй Верховно Соведэй комитедэй секретарь П. Д. Осипов үгэ хэлэхэдээ, «үндэһэн» ба «үндэһэ яһанай илгаа гаргаха» гэһэн ойлгомжонуудые илгаруулдаг байхые уряалба. Ороной элдэб үндэһэ яһанай хүн зоной мэдэрэл дээшэлнэ, энээниие тоонгүй байжа болохогүй гэжэ тэрэ зааба.

Экономическа реформо дээрэ тогтоходоо, ямар гүрэн дотор эдэ экономическа хэмжээ ябуулгануудые үнгэргэхэ асуудал гол шухала болоно гэжэ хуулиин талаар СССР-эй Верховно Соведэй комитедэй гэшүүн А. В. Левашев мэдүүлээ. Союзай Хэлсээ баталха, тэрэнэй үндэһэ һуури дээрэ союзна бүхы харилсаануудые хубилгаха тодорхой стратегическэ түсэбтэй болообди. Дэлгүүртэ шэлжэн оролгын шатые богони болгохын тула ороной политическэ түрүү хүсэнүүд болон Союзай хүтэлбэрилэгшэд Союзай хэлсээндэ гар табихаар хараална. Теэд тэрээндэ гар табилга олон тоото политическэ хүсэнүүдһээ дулдыдана гээшэ гэбэ.

Орон соо тохёолдоһон хүшэр хүндэ байдалда гансашье түбэй бэшэ, мүн нютагай засаг зэмэтэй гэжэ Киргизэй ССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ А. Джумагулов мэдүүлбэ. Ажахын талаар заншалта холбоо барисаанай таһалдуулагдажа, нютагай тала хараха ябадалай үзэгдэжэ, ажалай журамай ба продукцяар хангалгын хангалтагүй байһанда гансал республиканууд зэмэтэй гэжэ тэрэ зааба.

Байгаали хамгаалха шэглэлээр хүдэлдэг депутадуудай бүлэгэй даалгабаряар СССР-эй Президентын элидхэлые зүбшэн хэлсэлгэдэ Волоколамска ба Юрьевскэ митрополит К. В. Нечаев хабаадана. Байгаали хамгаалха тухай хуулиие шангадхаха, байгаали хамгаалгын хэмжээ ябуулгануудта һалбаринууд бэшэ, харин гүрэн түрэ мүнгэ һомолхо ёһотой гэжэ тэрэ мэдүүлээ.

Эд хэрэглэлгын дэлгүүр дээрэ тохёолдоһон онсо байдал тухай С. Ф. Еременко һанаа зобонгёор хэлэбэ. Худалдаа наймаанда ба түрүүшын ээлжээнэй эд бараагаар хангалгын системэдэ албан тушаалаа хэтэрүүлхэ ябадал олоор үзэгдэнэ гэжэ тэрэ анхаралаа хандуулба. Энэ съезд дээрэ Шаталин-Явлинский гэгшэдэй дурадхаһан программада бусаха хэрэгтэй гэжэ үйлэдбэриин «Елабужский завод легковых автомобилей» нэгэдэлэй проектнэ управлениин начальнигай орлогшо тоолоно.

Хүнүүдые ашаг үрэтэйгөөр ажаллуулхын тула экономическа урмашуулгануудые бэдэржэ олохо хэрэгтэй гэжэ арадай депутадуудай Соведүүдэй хүдэлмэриин ба өөһэдөө өөһэдыгөө хүтэлбэрилгые хүгжөөлгын асуудалнуудаар РСФСР-эй Верховно Соведэй комитедэй түрүүлэгшэ Н. И. Травкин хэлэбэ. Президентын дурадхаһан программа соо хиналтын элдэб уялганууд шангадхагдахаар хүлеэгдэнэ. Засагай мүнөөнэй байгууламжа бүтэшэгүй гэжэ тэрэ зааба.

Демократическа хубилалтануудые бэелүүлхын тула шанга, ажаллаха аргатай гүрэнэй засаг хэрэгтэй гэжэ депутат С. С. Алексеев ажаглаба. Экономическа засаг гүрэндэ бэшэ, харин продукци үйлэдбэрилэгшэдтэ хабаатай байха ёһотой гэжэ Конституционно хиналтын комитедэй түрүүлэгшэ тоолоно. Конституци, хүнэй эрхэнүүд наринаар сахигдаха ёһотой. Гүрэнэй ба нютагуудай хүтэлбэриин хоорондохи илгаае тодорхойлхо, түбэй ба республикануудай эрхэ мэдэлнүүдые илгаха шухала гэжэ тэрэ тэмдэглэбэ.

Арадай депутадуудай Хорезмын областной Соведэй Түрүүлэгшэ Р. М. Худайбергенова үгэ хэлэхэдээ, орониие хүшэр хүндэ байдалһаа гаргаха гол асуудалда анхаралаа хандуулна. Президентын программые дэмжэхые уряалһан байгаа.

Соёл, хэлэ, национальна ба интернациональна ёһо заншалнуудые хүгжөөлгын, түүхын угай баялигуудые хамгаалгын асуудалнуудаар СССР-эй Верховно Соведэй комиссиин түрүүлэгшын орлогшо С. Г. Шувалов үгэ хэлэхэдээ, совет арадуудай хоорондохи холбоо барисаае буруу һүргэхые оролдодог зүришэлдөөтэ хүсэнүүдэй ябуулгануудые буруушааһан байна.

Депутадууд И. Ф. Клочков, Г. Н. Лазаренко, В. В. Севрюков, Б. Н. Рогатин, Н. Н. Панов гэгшэд хэдэ хэдэн мэдүүлгэнүүдые оруулаа.

Үдэшын заседаниин һүүлдэ Кремлиин Съезднүүдэй ордон соо М. С. Горбачев Н. И. Рыжков хоёр депутадууд-аграрнигуудтай уулзаа.

Үсэгэлдэр съезд дээрэ орон соохи байдал ба кризисһээ тэрэниие гаргаха талаар хэмжээнүүдые зүбшэн хэлсэлгэ үргэлжэлүүлэгдэһэн байна.

Декабриин 19-чэй үглөөнэй заседаниин эхиндэ секретариадай хүтэлбэрилэгшын орлогшо Г. К. Крючков мэдээсэл хэбэ. СССР-эй Президентын элидхэлые зүбшэн хэлсэлгэдэ хабаадахаар арадай 443 депутат бэшүүлээ, хоёр үдэртэ 36 депутат үгэ хэлээ гэжэ тэрэ мэдээсэбэ. Элдэб шатын Соведүүдэй хүдэлмэрилэгшэд, Белоруссиин компартиин секретарь, Россин Демократическа партиин түрүүлэгшэ, промышленна ба хүдөө ажахын предприятинүүд болон нэгэдэлнүүдэй хүтэлбэрилэгшэд ба мэргэжэлтэд, Верховно Соведэй, зарим комитедүүдэй хүтэлбэрилэгшэд, сэрэгэй алба хаагшад, санаартан үгэ хэлэһэн байгаа. Арадай депутадуудай хүсэлые бэелүүлэн, нүхэд Н. И. Рыжков, Э. А. Шеварднадзе, В. А. Крючков гэгшэд съезд дээрэ үгэ хэлэхые гүйгаа һэн.

Съездын нэрээр гүнзэгы удхатай олон бэшэгүүд ба телеграммануд ороно. Съездын һүүлээр СССР-эй Верховно Соведэй Президиум тэдэниие гүнзэгыгөөр шэнжэлжэ, шухала тобшололнуудые хэхэ байгаа гэжэ секретариат тоолоно.

Нэгэ асуудал тухай секретариат мэдээсэбэ. Эрилтэнүүдыень дүүргээгүй гэжэ секретариадые зэмэлээд, Молдово ССР-эй арадай депутадуудай зариманиинь съездын залһаа гаража ошоо гэжэ мэдээжэ. Ушарынь гэбэл, Молдово ССР-эй арадай бүлэг депутадууд — В. В. Бурдужан, М. И. Снегур, Х. Г. Андреев болон бусад (39 хүн гар табиһан) Молдово ССР-ые хубаажа, бүрин эрхэтэ Молдовын ССР-эй газар дээрэ Приднестровско ба Гагаузска союзна республиканууд гэдэгые байгуулха талаар Конституцида харша тогтоол съезд дээрэ дары түргөөр баталан абаха эрилтэтэйгээр хандаа юм. Молдовын ССР-тэ тохёолдоһон байдалые һайса шалгажа үзэхэ хэрэгтэй гэһэн тобшолол секретариадай гэшүүд хээ һэн. Ороной хүтэлбэрилэгшэд Молдовын ССР-эй арадай депутадуудтай уулзажа, энэ асуудалые зүбшэн хэлсэхэ, таарамжатай шиидхэбэри абаха ёһотой гэжэ секретариат тоолоно.

* * *

Декабриин 19-нэй үглөөнэй заседани дээрэ СССР-эй Президентын элидхэл тушаа үгэ хэлэлгые С. А. Ниязов эхилхэдээ, захирха бэшэ, харин хүтэлбэрилхэ, хуулинуудые бэелүүлгые хангажа шадаха зургаануудые байгуулха асуудал гол шухала болоно гэбэ. Мүнөө тохёолдоод байһан байдалда гүрэнэй толгойлогшын ба правительствын толгойлогшын уялгануудые имагтал ороной Президентдэ даалгаха хэрэгтэй гэжэ Туркмениин ССР-эй президент хэлэбэ.

Ерээдүйн национально-гүрэнэй байгууламжада, регионуудай социальна хүгжэлтэдэ Союзай шэнэ Хэлсээн ехэ үүргэ дүүргэхэ ёһотой гэжэ үгэ хэлэгшэ мэдүүлбэ. Шэнэдхэгдэһэн Федерациин бүридэлдэ Туркменистан орохо гэжэ тэрэ баталба.

«Бүтэмжэтэй харилсаа холбооной түлөө» гэһэн бүлэгэй зүгһөө А. Н. Крайко үгэ хэлэхэдээ, митингнүүдые хэжэ, нэгэ нэгэеэ зэмэлжэ байха саг үгы гэжэ онсолон зааба. Шэнэ зургаануудые байгуулангүй, экономическа харилсаануудые хубилгангүй, бүлюу эрхэтэй байха ябадалые зайсуулангүйгөөр, хаа хаанагүй КПСС-эй органуудай засаг бариха уялгануудыень болюулжархёобди. Тиигэжэ ургаса хуряалгые, вагонуудай ашаае буулгалгые, бэшэ хүдэлмэриие эмхидхэхэ хүнүүд үгы болоо.

Зөөриие гүрэнэй бэшэ болгохо шухала, гэбэшье предприятинүүдтэ зөөри хэрэгтэй бэшэ, харин зөөриин эзэн байха эрхэнүүд хэрэгтэй гэжэ Авиационно моторой бүтээлгын түбэй институдай эрдэмтэн тэмдэглэбэ. Түбтэхи гүйсэдхэхы засаг шангадхаха хэрэгтэй гэбэ.

Депутат В. П. Фокиной һанамжаар, Президентын хэһэн элидхэл зарим хүнүүдэй һанаанда хүрэнэгүй — тэрээн соо онсо хэмжээнүүд хараалгдаагүй, тэдэниие бэелүүлхэ тодорхой арга оньһон тухай хэлэгдээгүй.

Аюулгүйе сахиха совет байгуулжа, национальна харилсаануудай байдалай ба экономическа байдалые һайжаруулгы түлөө харюусалга тохобо: Чернобыльдохи һандаралһаа хохидоһон Украинын арад зондо тон хэрэгтэй байха һэн гэжэ республикын Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ онсолон зааба. Политикада, илангаяа экономикодо юумые сүм буруушааха гээшэ аюултай гэжэ тэрэ хэлэбэ. Республиканууд хоорондо бүхы талын холбоо барисаа тогтоожо, хүгжөөхэ хэрэгтэй гэжэ тэрэ тоолоно. Харьковай үйлэдбэриин «Малышевай нэрэмжэтэ завод» нэгэдэлэй ахамад технологой орлогшо Н. Э. Тернюк үгэ хэлэхэдээ, дэлгүүрые зүбөөр бүридүүлхэ, ажал урмашуулгын һайн гурим байгуулха, эрдэм-техникын дэбжэлтын дүнгүүдые хэрэглэжэ, общество дотор хуулинуудые наринаар бэелүүлхэ ёһотой гэжэ мэдүүлбэ. Гадна тэрэ хэдэ хэдэн дурадхалнуудые оруулаа.

Съезд дээрэ СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ Н. И. Рыжков үгэ хэлэбэ.

Орон дотор политическэ ба социально-экономическа хүшэр хүндэ байдалай тохёолдожо байхада, союзна республиканууд иимэ байдалһаа гараха арга замуудые бэдэрнэ гэжэ Т. К. Исмаилов һанамжална. Эгээл шухала бүхы асуудалнуудые амжалтатайгаар шиидхэхын тула арад зоной экономическа эрхэнүүдые хангалгые Азербайджанай олониитэ гол шухалада тоолоно гэжэ депутат үгэеэ үргэлжэлүүлбэ.

(Түгэсхэлынь 2-дохи нюурта).

Дэлгүүрэй экономико: бодомжонууд, хараа шэглэлнүүд

АРГА БОЛОМЖОЁО АЛДАХАГҮЙ

Дэлгүүрэй экономикын харилсаагаар шэнэ жэлһээ хүдэлдэг болохоёо байһан колхоз, совхозуудай, гүрэнэй бусад предприятинуудай мүнөө энэ талаар бэлэдхэлэй ехэхэн хүдэлмэри ябуулжа байһаниинь эли. Энэшье тоодо Ивалгын районой «Заветы Ильича» совхоз оролсоно гээшэ. Совхозой директорэй орлогшо Пурбо Данзанович Чимитовтэй манай тусхай корреспондент Д. Дондоков уулзажа, энэ мүнөөдэрэй шухала асуудалаар һонирхоһон байна.

Асуудал: — Дэлгүүрэй экономико тушаа һүүлэй үедэ ниитэ олоной болон хүн зоной дунда үргэнөөр хэлсэгдэдэг болонхой. Энэ харилсаанда ороходоо, гансата бүхы юумэмнай, байдалнай һайжаршаха бэшэ гэжэ үсөөн бэшэ хүнүүдэй хэлсэжэ байһыень дуулаһан байнаб. Теэд арад зоной найдалые хүсэндэнь оруулхын тула нилээд олон бэрхэшээлнүүд дабагдаха болоно. Энээн тушаа танай һанамжа...

Харюу: — Дэлгүүрэй харилсаанда орохо асуудал мүнөө үедэ тон орёо асуудалнуудай нэгэниинь болонхой гэхэдэ, алдуу байхагүй. Энэ асуудал мүнөө олохон хүнүүдэй һанаае зобооно. Илангаяа нэн түрүүн ажахы эрхилэгшэдтэ тэрэнь сэхэ хабаатай. Эдэ бүгэдые һабагша һабагшаарнь шиидхэхын тула һайса бэлдэхэ хэрэгтэй болоно. Нилээд олон бэрхэшээлнүүд дабагдаха гэжэ хэлэһэнтнай баһа зүбтэйл хаш. Бидэ шэнэ шэглэлээр хэды хүдэлдэг болоошье һаа, гол үйлэдбэриие — мяха, һү, нооһо болон бусад хүдөө ажахын продукци үйлэдбэрилгые орхихо ёһогүйбди. Тиихэдээ хүдөө ажахынгаа бүхы һалбариие саашадань эрид хүгжөөхэдөө, богонихон сагай хугасаа соо продукци абаха хэмжээгээ хараа байса дээшэлүүлхэ гээшэ бэлэн хэрэгэй бэшэшье һаань, бодото дээрэнь бэелүүлмээр гэжэ һанагдана.

Асуудал: — Энэ хэлэгшэеэ жэшээ дээрэ харуулжа, тоо баримтануудаар батадхажа шадаха гээшэ гүт?

Харюу: — һү һаали үйлэдбэрилгэ тушаа богонихоноор тоггобол, ажахын һү һаалиин табан фермэ дээрэ сагаан эдеэн абтадаг юм. Манай фермэ бүхэн тус тустаа 150—160 үнеэтэй. Урдандаа республикын колхоз, совхозууд айхабтар үнэтэй һүнэй комплекснүүдые барихадаа, оньһон техникэ, түхеэрэлгэдэнь олиггүй ехэ мүнгэ зөөри гаргашалдаг байһан гээшэ. Теэд иимэ үнэтэй сэнтэйгээр бүтээгдэһэн объектнүүд ашаг үрэеэ оройдоошье харюулдаггүй байгаа. Жэшээлхэдэ ,Кокориной һүнэй комплексын үнеэд бэлшээриин• үгы дээрэһээ түсэбөөр хараалагдаһан продукцияа үгэжэ шадаагүй. Тэрээнһээ гадуур эндэ хүдэлхэ кадрнууд ходо дуталдажал байдаг һэн. Энэ комплексые хоёр фермэ болгожо таһалһамнай, уданшьегүй тэрэмнай ашаг үрэеэ харюулжа эхилээ. Подразделени бүхэниие хүтэлбэрилхэнь бэлэн болоо, малшадаар ажаллаха дуратайшуулшье ерэжэ захалаа. Эндэһээ һү үйлэдбэрилгэнь 1,5 дахин дээшэлһэн байха юм. Фермэдэ 150—160 толгой үнеэд харууһалагдабал, ехэл тааруу гэжэ бодомжолдогбди.

Мүнөө совхоздоо 400 үнеэнэй байха шэнэ комплексын байра барижа байнабди. Тэрэнээ баһал хоёр фермэ болгохоор түсэблэнхэйбди. Хуушан фермын байрыень үүлтэр һайжаруулха талаар селекционно тусхай хашаа болгохобди. Иимэ хүдэлмэри өөһэдөө эрхилээгүйдэмнай аргагүй. Юуб гэхэдэ, Халюутын совхозой эмэ хашарагуудые түлжүүлдэг комплексын мүнөөдэрэй ажал хэрэгынь манай һанаанда хүрэнэгүй. Эдэнэр абаһан уялгаяа, баталһан хэлсээгээ дүүргэжэ шаданагүй.

Асуудал: — Тоггоогдомол хэмжээндэ нооһо, хониной мяха үйлэдбэрилхэ талаар юун хэгдэхэ байнаб?

Харюу: — Нооһо, хониной мяха абаха талаар тоггоогдомол хэмжээгээр хэдэхэн жэлэй хугасаа соо хүдэлжэ ябанабди. 1980 он болотор ажахымнай жэлдээ дунда зэргээр 14 мянган толгой хонидые баридаг байгаа. 1982—1983 онуудта бродзот гэжэ аймшагтай үбшэн дэлгэржэ, 3700 толгой болоторнь хонидоо гарзада оруулаабди. Һүүлдэнь хэдэн жэлэй туршада хонидойнгоо тоо толгойень олошоруулжа шадаагүйбди. 1987 ондо совхозой мэргэжэлтэд Буряадай хүдөө ажахын институдай эрдэмтэдтэй суг хамта «Хонин ажал» гэһэн холын хараатай программа зохёожо, энэ асуудалаар хэдэн хэмжээ ябуулгануудые хараалһан байна. Хойто жэлынь манай ажахы Буряадай хүдөө ажахын эрдэмшэнжэлэлгын институдай дэргэдэ байгуулагдаһан «Хонишон» гэжэ системын бүридэлдэ абтаа һэн. Игэжэ энэ системэдэ ороһоной ашаар бидэ хонидойнгоо тоо толгойень 10 мянганда хүргэжэ шадаабди. Тэрэнэй 5700 толгойниинь эхэ хонид, 20 процентнь эмэ түлгэ, 25 процентнь эмэ зуһаг хонид, үлэгшэ 2 процентнь хусанууд болоно. Урдандаа баридаг эрэ түлгэнүүдэй, эрэ зуһагуудай, жэл хүрөөдүй хурьгадай отаронуудые огголон үгы хээбди. Эдэ хонидто айхабтар ехэ тэжээл гаргашалагдадаг байһан гээшэ.

Асуудал: — «Хонишон» гэжэ системын гол үүргэнь юун болоноб?

Харюу: — Энэ системын гол зорилгонь хадаа мяха болон нооһо ехээр үгэдэг үүлтэрэй хонидые бии болгохо, тэдэнэй тоо толгойень олошоруулха, ашаг шэмыень нэмээхэ гэһэн хараа шэглэл болоно. Яруунын районой «Коммунизм» колхозһоо худалдажа абаһан хойто-кавказай үүлтэрэй хусануудые хэрэглэжэ, һүүлэй 2—3 жэлэй хугасаа соо түлыень өөһэдөө харууһалжа эхилэнхэйбди. Тэрээнһээ гадуур хойто-кавказай үүлтэрэй 100 хуса Новосибирскын областьһоо, 50 толгой хуса Ставрополиин хизаарһаа асараа һэмди. Районой «Госплемобъединение» нэгэдэлэй туһаламжаһаа хоёрдохи жэлээ арсанхайбди. Бидэ мүнөө өөһэдынгөө хусануудые хэрэглэжэ, эхэ хонидоо гаргаша багатайгаар үрэжүүлнэбди. Энэ талаар дүй дүршэлтэйшье болобобди. Дэлгүүрэй экономикодо ороходоо, ерэхэ жэлһээ бидэ өөһэдынгөө хусануунуудһаа абтаһан үрэ ондоо ажахынуудта худалдахадамнай өөрэгүй. Агын автономито округто хэрэглэгдэдэг заншалаар эхэ хонидойнгоо отаронууд дээрэ хотонуудые баринабди. Иимэ байра соо харууһалагдаһан хонидой нооһониинь һайнаар ургана. Игэжэ хотонуудые барилгада мүнгэ зөөриин хэды ехээр гаргашалагдаашье һаань, һүүлэйнь һүүлдэ бидэ нооһоороо энэ гаргашаяа бүтүүлхэ аргатай ха юмбибди.

Хотон соо байлгагдаһан хонидой нооһоной сэбэр утаһанайнь гараса нилээд дээшэлнэ. Хонид нооһоёо гээхэеэ болино.

Һүүлэй үедэ намда нэгэ иимэ һанамжа бии болонхой. Республика дотор олохон ажахынууд хонидоо эртэ түрүүлдэг гээшэ ааб даа. Юундэ заал һаа, эртэ түрүүлхэ болоо зонбибди? Үбэлэй хурьгадые абахын тула байраяа һайса дулаалха ёһотой. Аммиагаар дүүрэн аад, шиигтэй байра соо хурьгад уушханай үбшэндэ дайрагдадаг, олонхинь гарзалдаг байна. Түл абалгын үедэ хонишод үргэһэ нойроо мартан хүдэлжэ гарадаг юм. Энээниие хэлээдшье яалай. Оройн хурьга гарзалдаг гэжэ районой хүтэлбэрилэгшэдэй мүнөөшье болотор хэлэдэгынь дэмыдэл хаш. Харин үбэлэй хурьгад иимэ муухай агаар соо түлжэхэдөө, одоол март—апрель һаранудта олоороо гарзалдаг гэжэ би һанагшаб. Шэтын областиин Краснокаменска районой Карл Марксын нэрэмжэтэ колхоз октябрь—ноябрь һарада хонидоо үрэжүүлээд, март—апрель һаранудай туршада хурьгадаа абажа, гарза багатайгаар түлжүүлдэг байна. Эдэнэр август һарада хурьгадаа эхэһээнь һалгаахадаа, толгой бүриин шэгнүүрыень 28 килограммда хүргэнэ. Харин манда январь-һара соо абтаһан хурьгаднай сентябрь һарада иимэ шэгнүүр арай шамай абадаг шуу. Хабартаа үбһэ тэжээл байхагүй гэһэн, мүн бэшэшье шалтагаанууд дурдагдадаг ааб даа. Хурьгадтаа хабарай үедэ эдюулхэ 2000 центнер үбһэ, зеленко үлөөхэ аргагүй юм гү? Эндэ хүнүүдэй ухаан бодолые хубилган шэнэдхэхээр болоо гэжэ һанагдана.

Шэтын областиин Карл Марксын нэрэмжэтэ колхозой дүй дүршэлыень халан абаха зорилготойгоор бидэ мүнөө жэлдэ 30 толгой эхэ хонидые ноябрь һара соо үрэжүүлбэбди. Иимэ туршалгын дүнгөөр ерэхэ жэлдэ хонин ажалаа ондоогоор эрхилхээр түсэблэнэбди. Үнгэрһэн хабартаа бидэ нэгэ һонирхолтой туршалга үнгэргөө һэмди. Февраль соо абтаһан эдэ хурьгадаа суглуулжа, 500 толгой болгоод, тэдэнээ шахан таргалуулһан байнабди. Июнь һара соо эдэ хурьгадаа гүрэндэ тушаахадамнай, толгой бүриин шэгнүүрынь 27,8 килограмм татаа. Хурьган бүхэн совхоздо 109 түхэриг ашаг олзо оруулаа. Энээнээ 500 толгойдо үдхэхэдэмнай, хэды болоноб? Үшөөшье ехэ ашаг олзо оруулха байгаа. Зүгөөр манай орон дотор ехэл таарамжагүй расценкэнүүд зохёогдонхой. Июлиин нэгэнһээ эхилээд, һайн арһан бүхэндэ худалдан абалгын сэн дээрэнь 25 процент нэмэлтэ түлбэри түлэгдэхэ болобо. Бидэ хурьгадаа июнь һара соо тушаажа, иимэ нэмэлтэ түлбэридэ хүртэбэгүйбди. Дүрбэ һаратай хурьгадай нооһоной утаниинь стандартынгаа ёһоор 1,5—2 сантиметр болохо ёһотой. Энээниие Улаан-Үдын мяханай комбинат хараада абадаггүй байна. Хэзээ бидэ экономическа шэнэ гуримаар суг хамта хүдэлдэг болохо зонбибди? Бүхы үйлэдбэриеэ нэгэ зорилготойгоор эрхилээ гээшэ һаа, зохистой болохо бэшэ юм гү? Мүнөө сагнай одоол ондоо болоо ха юм.

Асуудал: — Хонин ажалнай хэр ашагтай байнаб?

Харюу: — Байгша ондо эхэ хонидой 14 отарын 12-ынь зуутанай тоодо ороо һэн. Үлэгшэ хоёр отарадань түрүүшынхеэ хурьгалһан эмэ зуһагууд байгаа. Эдэшье түл абаха түсэбөө амжалтатай бэелүүлээ. Ерэхэ жэлдэ үшөө үндэр дүнгүүдые түйлаха ёһотойбди. Эндэ бата найдамтай һуури табигданхай юм.

Хонин ажал гээшэ олзотой һалбари гэжэ тоолоогдодогынь баһал дэмы бэшэ. Дэлгүүрэй харилсаанда орходоо, энэ һалбари бүришье ехэ олзо оршо оруулха аргатай. Тэрээнһээ гадуур бусадшье олзобори хүгжөөхэ шухалада тоологдоно. Жэшээлхэдэ, манай эрхэ байдалда ангуудые үсхэбэрилхэдэ яанаб? Энэ талаар бидэ 50 толгой песец худалдажа абаад, февральда ороондо оруулхамнай. Ерэхэ жэлэй ноябрь һарада арһыень суглуулжа эхилхэбди. Совхозой харьяата газар дээрэ нуурнууд, гол горхонууд яһала элбэг юм. Зүгөөр эдэмнай загаһашадай болон ангуушадай бүлгэмэй мэдэлдэ ородог. Энэ асуудалые зүбөөр шиидхээд, тэндээ загаһа үсхэбэрилхэдэ болохо байна. Республика доторнай иимэ жэшээнүүд бии болонхой ха юм. Мухар-Шэбэрэй районой Ленинэй нэрэмжэтэ колхоз хүн бүхэндөө 9 килограмм загаһа барижа үгэнэ. Саашанхи зорилгомнай үгаа ехэ. Өөһэдын тоһоной заводтой болохо ёһотойбди. Тэндээ һүнэй зүйлнүүдые буйлуулан гаргаха хариин гүрэнэй түхеэрэлгэнүүдые тодхохо хэрэгтэй.

Хямда сэнтэй мяха үйлэдбэрилхэ гэбэл, адуу моридоо саашадань олошоруулха шухалада тоологдоно. Хурамша адуу моридые үсхэбэрилдэгөөрөө яһала суутай болоһон нютаг ааб даа. Үнэгүй, хямда сэнтэй мориной мяха элбэгээр үйлэдбэрилжэ, республикынгаа, районойнгоо хүн зониие энэ зүйлэй продукцяар гүйсэд хангадаг болоо һаань, дэлгүүрэй экономикын үедэ эхэ ашагтай байха бэлэй. Энэшье талаар манай совхозойхид өөрынгөө хубитые оруулха уялгатай.

Партиин нэрэ хүндые аршалая

ЭХИН ЭМХИҺЭЭ ЭХИЛХЭ

— Манай парти өөрынгөө эхин эмхинүүдһээ эхитэй. Тэдэнэй нэрэ хүндэтэй, дайшалхы хүсэтэй, эдэбхитэй байгаа һаань, бүхы партимнай тиимэл байха. Өөһэдынгөө парторганизациин хүдэлмэри һайжаруулха, гэшүүдээ хүмүүжүүлхэ, партийна жүрам бэхижүүлхэ ёһотойбди. Теэд энэ жүрамнай һула,— гээд Хүлэй совхоздо болоһон тоосоото-һунгалтын партийна суглаан дээрэ партиин, ажалай ветеран П. И. Борисов хэлээ һэн.

Тон зүб. Партиин нэрэ хүндэ, үүргэ партийна эхин организацинуудһаа дулдыдана. Теэд мүнөө үедэ ямараар хүдэлмэриеэ ябуулна гээшэб? Тус совхозой партийна организацида байгша оной март һараһаа ноябрь болотор суглаан үнгэргэгдөөгүй байна. Энэ үе соо ямар шухала үйлэ хэрэгүүд болоо гээшэб? КПСС-эй XXVIII съезд болоо, РСФСР-эй Компарти байгуулагдаа, районо партийна конференци үнгэргэгдөө. Эдэ бүгэдэ эндэхи партийна организацида хабаагүй байгаа гээшэ гү?

Тус парторганизацида хамта 60 коммунист тоологдодог. Диилэнхи олониинь партиин хэрэгтэ үнэн сэхэ зон. Гурбанайнь нэгэн партиин зэргэдэ 20 гаран жэлдэ байна. Гэхэтэй хамта һүүлэй үедэ тус парторганизаци урганагүй. Тоосоото үе соо эндэ нэгэшье хүн партида абтаагүй. Совхоз соо КПСС-эй хараа шугам дэмжэдэг хүнүүд олон ааб даа. Эндэхи партийна организациин эдэбхитэй, дайшалхы ехэ үүргэтэй байгаад, хүн зоной түлөө оролдожо, тэдэниие аша үрэтэй ажалда элсүүлжэ байгаа һаань, партида орохо хүнүүд олдохо гээд һанагдана. Теэд иимэ юумэнэй үгы байһанда халагламаар. Ажалша коллективтиз соо партийна эхин организациин үүргэ доогуур. Эндэһээ нэрэ хүндэшье тухай хэлэһэнэй үлүү.

Суглаан дээрэ олон хүнүүд зүб үгэнүүдые хэлэжэ, партийна организациингаа хүдэлмэри шангаар шүүмжэлээ. Тэрэнэй хүдэлмэриин онол арганууды мүнөө үеын эрилтэнүүдэй ёһоор һайжаруулха, юрын коммунистнуудые эдэбхижүүлхэ тухай хэлэгдээ. Һүүлэй хоёр жэл соо тус парторганизацида партиһаа дүрбэн хүн гараа. Тэдэнэй урдаа бариһан гол шалтагаан гэхэдэ, партиин политикаар дураа гутаһан ябадал болоно. Теэд тэдэнэртэй хөөрэлдэһэн, партиин мүнөөнэй байдал ойлгуулхые оролдоһон коммунистнууд байхагүй. Эндэ парткомшье өөрынгөө үгэ хэлээгүй.

Партийна организациин иимэр хүдэлжэ байгаа хада партиин үүргэ, нэрэ хүндые хэзээшье дээшэлүүлхэгүйбди гээд хэлэһэн коммунистнуудые дэмжэхэ байнаб. Энэ хүн бүхэндэ мэдээжэ ха юм. Һуурингүйгөөр, агаарта гэр бодхоохын аргагүй. Энэ суглаан дээрэ болоһон хөөрэлдөөнэй хооһон үгэ болоогүй һаань, һайн бэлэй. Шэнээр һунгагдаһан партийна комитет энээнһээ һургаал абажа, хүдэлмэриеэ эрид һайжаруулжа, зоной этигэл бусаахые оролдохо байха гээд найданаб.

Л. ЦЫРЕМПИЛОВ,
КПСС-эй Хориин райкомой хиналтын комиссиин президиумэй гэшүүн.

Владимир Жалсараев Захаамиинай районой Делахайн совхозой бэрхэ жолоошон гэжэ алдаршанхай. Даажа абаһан техникээ дарышатар заһанхай, холын замда гарахаар хододоо бэлэн байдаг хадань тэрээндэ эгээл харюусалгатай даабаринууд үгтэдэг. Владимир Жалсараев ажалдаа тон оролдосотой хүн. Тиимэһээ ямаршье ажалһаа арсадаггүй юм.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: совхозой түрүү жолоошон В. Жалсараев.

В. ГАДЬЯНОВАЙ фото.

СССР-эй Арадай депутадуудай дүрбэдэхи съезд

ҺАНАЛАА НЭГЭДЭНГИ ШИИДХЭБЭРИНҮҮД ЯБУУЛГАНУУД ХЭРЭГТЭЙ

(Түгэсхэл. Эхиниинь 1-дэхи нюурта).

Бүхы шухала дүнгүүдые ниитэ союзна хэмжээнһээ гээгдэһэн Азербайджанай экономикын шиидхэгдээгүй асуудалнууд дээрэ СССР-эй Главкосмосой замбуулинай шэнжэлгэнүүдэй НПО-гой ахамад конструктор-генеральна директор тоггобо.

Ажалшадай һуудал байдалые бури муудуулхагүйн тула ерэхэ жэлэй ажахын талаар хэлсээнүүдые баталалгые ба дүүргэлгые наринаар хинажа байхые бусад республикануудые үгэ хэлэгшэ уряална.

Һүүлшын съездһээ хойшонхи үедэ орон соохи байдал эрид муудаа, гэжэ РСФСР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ **Б. Н. Ельцин** хэлэнэ. Бидэ, союзай депутадууд, албадан захиралгын гуримые зайсуулхаһаа байха, бага сага һуладуулжашье шадаагүйбди гэжэ сэхэ мэдэрхэ хэрэгтэй. Олон депутадуудай зүбшөөгөөгүй, үгышье һаа, хэр зүб байһан тушаань һэжэг түрүүлһэн шиидхэбэринүүдые абахые съезд олон дахин баадхаа һэн. Мүнөөнэй съезд өөрынгөө шанга үгэ хэлэхэ гү, али һунгагшадай этигэл найдабариие харюулжа шадаагүй һаа, политическэ оршомһоо гараха зэргэтэй болохо гэжэ үгэ хэлэгшэ мэдүүлбэ. Оронииe шэнэдхэхэ политическэ тодо хараа шугам Союзай хүтэлбэрилэгшэдтэ үгы гэжэ тэрэ баталаа.

Республикануудта эрид шууд хубилалтануудые эхилхэ бодото арга боломжо бии болоо гэжэ Россин хүтэлбэрилэгшэ тоолоно. Партийно-гүрэнэй номёд һайдһаа бүридэһэн захиргаанай хизааргүй засаг һуларжа эхилээ.

Түбэй болон республикануудай хоорондо үнэн сэхэ, адли тэгшэ эрхэтэй хөөрэлдөө хэжэ, хүшэр хүндэ байдалһаа гаража болохо. Энэмнай Союзые һандарган һалгааха ябадал бэшэ, харин тэрэниие абарха ори ганса зам мүн гэжэ тэрэ хэлэбэ.

Новосибирскын инженерно-барилгын институдай ректор **А. П. Яненко** үгэ хэлэхэдээ, президентын элидхэл гү, али Союзай шэнэ Хэлсээнэй проект һанаанда хүрэнэгүй гээд үшөө түрүүшын үдэр үгэ хэлэлгые болюулхые дурадхаһан зарим депутадуудые буруушааба. Съезд гээшэ хамтын бодол мүн. Эдеэ хоолой зүйлнүүд, арадай хэрэглэмжын олон эд бараан дуталдана гэжэ правительствые ба Президентые зэмэлнэбди, гурим журам тогтоохые гүйнабди гэжэ тэрэ үгеэ үргэлжэлүүлбэ. Тэрэнэй һанамжаар, хүн бүхэнэй өөрынгөө уялгануудые үнэн сэхээр дүүргэхэ гээшэ орон соохи байдалые һайжаруулха шухала эрхэ нүхэсэл болоно.

Гадаадын оронуудһаа ороһон урьһаламжануудые бодомжотой зүбөөр хэрэглэлгые хинаха комисси байгуулхыень СССР-эй Верховно Соведтэ даалгаха дурадхал тэрэ оруулаа.

Социал-демократуудай бүлэг депутадуудай дурадхалаар **А. М. Оболенскидэ** үгэ үгтэбэ. Россин Федерациин Социал-демократическа партиин хараа шугамые тэрэ найруулаа.

Орон соохи үйлэ хэрэгүүдэй хүгжэлтэдэ партийна органуудай үзүүлдэг нүлөө тухай тэрэ хэлэбэ. СССР-эй Президентын нэгэн доро КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретарь болодог байһан ушар энээндэ нүлөөлнэ. Ороной хүтэлбэрилэгшэдэй хараалһан хэмжээнүүдые бүхы дээрэнь гэмгүй гэжэ сэгнээд, тэдэниие бэелүүлхэдээ, Президент КПСС-эй хуушанай үзэл баримталдаг аппарадта түшэглэнэ гэжэ хэлэбэ.

СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшые тушаалһаань буулгаха шухала тухай мэдүүлээд, шэнэ правительство байгуулха арга оньһо зохёохо үедэ гүйсэдхэхы засагай хүдэлмэриин түлөө бүхы харюусалгые Президентдэ даалгахые үгэ хэлэгшэ дурадхаба. Тиихэдээ Президент КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретариин уялгануудһаа заатагүй сүлөөлэгдэхэ, Компартиин гэшүүн байлгаяа ойро зуура болюулха ёһотой гэбэ.

Алибаа юумэн тухай олондо мэдээсэлгын, эрхэтэдэй эрхэнүүд болон хандалгануудай асуудалнуудаар СССР-эй Верховно Соведэй комитедэй гэшүүн **Г. Т. Леженко** үгэ хэлэхэдээ, хубилган шэнэдхэлгын зургаан жэл соо ямаршье хубилалта болоогүй гэбэ. Социалис байгуулалтые хубилгаха эрмэлзэл, засагай түлөө тэмсэл тохёолдоһон байдалай шалтагаануудай тоодо ороно. Һунгагшадай урдахи харюусалгаяа депутадууд мартана гэжэ тэрэ зэмэлбэ.

Ноябриин 7-до Москвада ондо ондоо уряанууд доро үнгэргэгдэһэн жагсаалнуудта хоюуландань Б. Н. Ельцин хабаадалсаа гэжэ тэрэниие зэмэлбэ. Үнэн зүб хоёр зүйл байдаггүй, арад зондо хэрэгтэй нэгэл үнэн зүб зүйл бии гэбэ.

Оронииe кризисһээ гаргахын тула Президентын дурадхаһан хэмжээнүүдые шүүмжэлжэ болохо юм ааб даа, теэд хэрэг байдал энээндэ бэшэ гэжэ Национальностьнуудай Соведэй арадай хэрэглэмжын эд бараанай, худалдаа наймаанай, коммунально-ажаһуудалай болон бусад хангалгын талаар саг үргэлжын комиссиин түрүүлэгшэ Г. Н. Киселев мэдүүлнэ. Тэдэниие буруушаажа болохогүй, юундэб гэбэл, эдэ хэмжээнүүд СССР-эй Верховно Соведэй баталһан экономикые тогтонижоруулгын ба дэлгүүртэ шэлжэн оролгын гол шэглэлнүүдэй үргэлжэлэл болоно гээшэ.

Хүн зониие промышленна үйлэдбэриин эд бараагаар хангаха асуудалнууд Президентын программа соо хангалтагүйгөөр харуулагдаа гэжэ парламентска комиссиин түрүүлэгшэ анхаралаа хандуулба. Эм домуудай, соёлой-ажаһуудалай болон ажахын хэрэглэмжын эд бараагаар хангаха талаар байдал баһал муу. Промышленна эд бараа үйлэдбэрилгын һалбариие шэнэдхэхэ талаар тодорхой хэмжээнүүдые зүбшэн хэлсэгдэжэ байгаа асуудалаар съездын тогтоолдо оруулхые комиссиин зүгһөө тэрэ дурадхаба.

Прибалтикын республиканудтахи байдал онсо удха шанартай, эдэмнай хубилган шэнэдхэлгын өөрсэ янзын лаборатори болоно, гэжэ Латвиин ЦК-гай секретарь **А. П. Клауцен** хэлэбэ. Латвида ниитын байгуулалта һэлгэгдэнэ, буржуазна гүрэн бүридхэгдэнэ. Энэмнай түүхые гэдэргэнь бусааха һэдэлгэ болоно. Газар, предприятинууд, бусад зөөри урданайнь эзэдтэ, тэрэ тоодо хилын саана ажаһуугшадта бусаагдана. Энэмнай ямаршье хубилган шэнэдхэлгэ бэшэ, харин политическэ хүсэнүүдэй үһөөгөө абаха ябадал болоно. Эгээл орёо хүшэр асуудалнуудые хамтынгаа хүсөөр, бүхы орокоороо шиидхэхэ хэрэгтэй гэжэ арад зон улам этигэнэ гэжэ депутат мэдүүлбэ.

Эрдэм ухаанай, арадай һуралсалай, соёлой ба хүмүүжүүлгын талаар СССР-эй Верховно Соведэй комитедэй гэшүүн **В. С. Больбасон** үгэ хэлэхэдээ, экономическа хуулинууд гол шухалада тоологдохо ёһотой гэбэ. СССР-тэхи патентнэ хуули гэхэ гү, али ухаалан зохёолго тухай шухала хуули баталан абалгые хоёр жэл шахуу унжагайруулжа байнабди. Эрдэм ухаанай арга боломжоһоо экономическа реформын амжалтын ехээр д[...]дыдаг тухай тэрэ хэлээ. П[...]вительствада мэдэлтэй пате[...]нэ албан зургаа байгуулха [...]хала гэжэ үгэ хэлэгшэ он[...]лон зааба.

Үдэшын заседани д[...] СССР-эй Президент М. С. Г[...]бачёвто үгэ үгтэһэн байга[...]

Удаань тохёолдоһон со[...]ально-экономическа ба п[...]тическэ хүшэр хүндэ бай[...]дабаха талаар хэмжээнүүд[...] орон соохи байдал тухай а[...]далаар тоггоолой проект [...]дэжэ байһан редакционно [...]миссиин хүдэлмэри тухай [...]рэнэй түрүүлэгшэ **Н. А. [...]зарбаев** мэдээсэл хэбэ. С[...]дын ендэр дээрэһээ хэлэ[...]һэн олон ондоо һанамжан[...]тай холбоотой бэлэн бэшэ [...]рилго арадай 52 депутадууд[...] бүридхэгдэһэн комиссин ү[...] табигдана гэжэ тэрэ мэдэ[...]бэ. Тиигэбэшье комисси о[...]һон бүхы дурадхалнуудые [...]раада абахые оролдохо, [...]ницада съездын үзэмжэдэ [...] тоолой проектые дурадхаха [...] гэжэ тэрэ хэлэбэ.

Союзай шэнэ Хэлсээнэй [...]тэ бодомжо ба тэрэниие [...]талха гурим тухай СССР [...] Верховно Соведэй Национа[...]ностьнуудай Соведэй түрүү[...]шэ **Р. Н. Нишановай** элид[...]лые делегадууд шагнаба.

Заседаниин һүүлдэ деле[...]дууд элдэб асуудалнууд[...] һанамжануудаа халан абал[...]ба. Ниитэ хэрэглэмжын ав[...]мобильна транспортын ши[...]хэгдээгүй асуудалнууд ту[...] **Л. Я. Супрунов** хэлэбэ. Хэ[...]зуун жэлнүүдтэ байгуулаг[...]һан юумые һалгааха арга [...]гохобди гэжэ **М. И. Умарх[...]жаев** мэдүүлээ. Тохёолд[...] байһан мүнөөнэй байдалда [...]хы асуудалнуудые һайса [...]дожо үзэхые, хамтаараа ши[...]хэхые уряалба. Соёл болбо[...]рол хүгжөөхэ шухала г[...] **В. Д. Сидоренко** анхара[...] хандуулаа. Президентдэ о[...] этигэмжэ түлөөлэлгэнүүдые [...]гохо ба зарим регионуу[...] Президентын хүтэлбэри [...] болгохо гэжэ хэлэһэн депу[...]дуудые тэрэ буруушааба. [...]путадай һанамжаар, арад[...] референдум үнгэргэжэ, [...] асуудалые шиидхэхэ хэрэгт[...] Депутадууд **В. Н. Очир[...], В. М. Семенов, И. И. Засп[...]ский, Ю. И. Воронежцев, Н. [...] Поликарпов, П. В. Шеты[...], М. Ю. Дарсигов, В. И. Про[...]шев** гэгшэд үгэ хэлээ.

Үсэгэлдэр съезд дээрэ Со[...]зай шэнэ Хэлсээнэй ниитэ [...]домжо ба тэрэниие баталха [...]рим тухай элидхэл тушаа [...] хэлэлгэ эхилээ.

(ТАСС).

АРЕНДАТОРНУУД ОЛОШОРНО

Бүхыдөө «Сибиряк» колхоздо мал ажалдашье, газар ажалдашье байгша ондо үндэр дүнгүүд түйлагдабагүй. Харин тус колхозой Түнхэнэй отделениин ажал хэрэг урагшатай ябана. Отделениин хүдэлмэрилэгшэд һүүлэй жэлнүүдтэ түрүүшынхеэ үбһэ бэлэдхэхэ түсэбөө дүүргэээ. Хараалагдаһан 6515 центнерэй орондо 8023 центнер үбһэн бэлэдхэдэжэ, 60 процентнь нэгэдэхи сортоор тушаагдаа. Урда жэлнүүдтэ отделенидэ 5500 центнерһээ үлүү үбһэн абтадаггүй байгаа.

Түнхэнэй отделениие эрхилэгшэ В. И. Попов зоноо шадамараар эмхидхэжэ, ажалыень материальна талаар урмашуулхые оролдодог.

Отделени 960 гектар тариалгын талмайтай. Үнгэрэгшэ хабар механизаторнууд тон таарамжатай саг болзор соо тарилгаяа хээ һэн. Колхоз соогоо эгээн һайн ургаса ургуулжа, бултанһаа түрүүн хуряалгаяа дүүргээ. Механизатор В. Н. Хусаев хуряалгын үедэ дэлгэрһэн мүрысөөндэ хододоо түрүүлжэ ябаа. Түсэбэй ёһоор 2500 центнер ороoһо сохихо аад, тэрэ 4230 центнер ороoһо сохиһон байна. Түрүү нүхэрһөө холо гээгдэнгүй В. Д. Рябов, Н. И. Демин, М. Б. Андриевский гэгшэд хүдэлөө.

Мүнөө отделениин механизаторнууд техникээ хабарай тарилгада бэлдэжэ, малшадтаа туһална.

Колхоздо арендын аргаар арбан хүн үнеэдые, гахайнуудые харууһална. Зарим нэгэниинь ажахыдаа хүдэлжэ байгаад, үмсэдөө үнеэ, гахай абанхай. Харин арендээ гол ажал болгоо хадань, хүдэлһэн сагынь ажалайнь стажда оруулагдадаг.

Ахалигай отделенидэ дүрбэн үнеэ бариһан арендатор А. Кобелев 2146 түхэриг ол[...] олонхой. Зариин отделени[...] А. Д. Петерсон баһал амжа[...]та түйланхай. Арендаторну[...] үйлэдбэрилһэн һүеэ, харууһа[...]һан туганнуудаа колхоздоо т[...]шаана.

Иимэ арендын алишье тал[...]һаа зүбтэй байһаниие колхо[...]нигууд мэдэржэ, саашад[...] арендатор болохо дуратайшу[...] олошорно.

И. САРГАЕВА,
«Сибиряк» колхозой ахамад экономист.

ЭГЭТЫН ТАРЯАШАДАЙ АМЖАЛТА

Яруунын районой «Дружба» колхозой таряашад һая наашын иимэ һайн ороoһото ургаса абаагүй юм.

Энэ колхозой газар таряалан юрэнхы дээрээ үрэжэл муутай гэхын аргагүй. Илангаяа Тайлуудай отделениин таряалан жэлһээ жэлдэ ашаг үрэтэй байдаг һэн. Тиигээдшье эндэхи механизаторнууд анхан сагһаа арга шадабаряараа, дүршэлөөрөө бусад отделенинхидһээ нэгэл бага булюу байдаг бэлэй.

Би өөрөө эндэхи нютагай хүн байһан тула иигэжэ хэлэхэеэ гайханагүйб. Зүгөөр мүнөө сагта залуу үетэнэй дундаһаа трактор, машинада, техникэдэ багаһаа һонююша, дуратай, тэрэниие һайн мэдэхэ хүбүүд Үлзытыншье, Мужыхыншье отделенинүүдтэ урган гаража, үрэжэлтэ газарайнгаа эзэд боложо байнхай.

Мүнөө «Дружба» колхоздо таряан ажал дээрэ гурбан арендна бригада хүдэлнэ. Тэдэниие Тайлуудай отделенидэ Дмитрий Уваров, Мужыхада — Баир Цыренов, Үлзытэдэ — Баир Жамсуев гэгшэд хүтэлбэрилдэг. Эдэ бригаданууд комсомол-залуушуулай коллективүүд болоно.

1987 онһоо тэдэнэр арендэдэ оронхой. Тэдэ ажалайнгаа оньһые жэншэдгүй ойлгонхой юм. Тиимэһээ тэдэнэр бүхы хүсэл эрмэлзэлээ эршэдхэн, үндэр ехэ ургасын түлөө оролдолго гаргажа, һайн амжалтануудые түйладаг боложо байнхай.

— Манай колхозой эрхэ байдалда арендна гуримаар ажалаа эрхилэлгэ ехэл таарамжатай гэжэ ажахын ахамад экономист Георгий Борисович Спасов хөөрэнэ.

Тэрэ саашань иигэжэ үргэлжэлүүлнэ: — Ажахымнай һалбари бүхэндэ арендна коллективүүд бии болонхой. Жэшээлхэдэ, хонишодоймнай 50 процентнь энэ гуримаар хүдэлдэг. Мүн барилга дээрэшье арендаторнууд гэр байра барижа, малай хорёо, хашаа заһана. Таряан ажалай гурбан арендна бригада ажалайнгаа эсэсэй түлбэриие хамаг хүдэлмэриеэ дүүргэһэн хойноо абадаг байна. Эдэ үдэрнүүдтэ тэдэ бригаданууд полинууд дээрэхи һолоомоёо суглуулжа һурилнэ, малшадтаа зөөнэ, һургааг бэлдэжэ хорёолно. Дэлгүүрэй экономикодо орожо байһан үе сагта механизаторнууд суглуулжа абаһан таряагаа, бусад ногоон тэжээлээ хонишодтоо, малшадтаа худалдадаг юм.

Үнгэрһэн зундаа июнь һарада бороо, хура оройдоошье ороогүй шахуу байһан юм. Таряанай ургаса май һарын һүүл багаар ороһон бороогой ашаар үндыжэ, арай шамай байһанаа, удаань июль багта бороогой ороходо, заһаржа эхилээ һэн. Мүн тиихэдэ хүдөөгэй механизаторнуудай һайн шанартайгаар газараа хахалһан, таряагаа тариһан дээрэһээ, гадна агротехническэ хүдэлмэриин муу бэшээр хэгдэһэнһээ ургасын дулдыдаһаниинь эли.

«Дружба» колхоздо бүхы дээрээ 3500 гектар ороoһото ургамал таригдаһан байна. Тэрэ тоодо, шэниисэ — 800 га, ешмээн — 600, хара таряан — 100, обёос — 2000 гектар болоно.

Зарим полинуудта ган гасуурһаа боложо, ургасын, тон муу байһан ушарһаа 450 гектар таряан малай тэжээлдэ оруулагдаа. Тиихэдэ 250 гектар талмай эрьесэһээ гаргагдаа юм. Юрэдөөл, «Дружба» колхоз алтан намарай дүнгөөр амбаартаа 53 мянган центнер ороoһо оруулһан байна. Энэ хадаа мүнөө жэлэй эрхэ байдалаар нилээд һайн дүн гэжэ тоологдоно.

Ехэ ашаг үрэтэйгөөр Баир Жамсуевай, Баир Цыреновэй, Дмитрий Уваровай арендна бригаданууд хүдэлөө. Жэшээлбэл, Б. Цыреновэй даадаг бригада 250 гектар шэниисын полиһоо гектар бүхэнэй 25,3 центнер һайн шанартай ороoһо хуряажа абанхай. Тиихэдэ ешмээнэй дунда зэргын ургаса гектар бүхэнһөө 22 центнертэ хүрэһэн байна.

Урдань 1960—1970-аад онуудта ямаршьеб шалтагаанаар ешмээн, хара таряа колхоз тарихаяа болишоһон юм. Энээндэнь хэн зэмэтэй байһан юм? Колхозой түрүүлэгшэнэр гү, али агрономууд гү? Мүнөө хэлэхэнь хүшэр юм бээз. Харин һүүлэй арбаад жэлэй туршада эдэ ороoһото ургамалнуудай Яруунын баруун захын ажахынуудта «хүндэтэй» болоһониинь ехэл һайн. Тэдэ ургамалнууд үндэр ургаса үгэдэг боложо байна ха юм.

Яруунын район манай республикын хойто захын нилээд хүйтэн уларилтай районуудай нэгэн ха юм даа. Эндэ тариһан ороoһото ургамал ехэнхи жэлнүүдтэ сагай уларилһаа боложо, хүсэндөө орожо үрдингүй, хюрууда сохигдошодог байха юм. Эгээл тиимэһээ жэл бүхэндэ нэгэ хэмжээн[...] таряа талхан абтадаггүй ба[...]на бшуу.

Мүнөө жэлдэ хуряагдаһа[...] ороoһонойнгоо 14 мянган цен[...]нерые колхознигууд хойто ж[...]лэйнгээ ургасада үрэһэ болг[...]хааба. Зарим хубинь гүрэн[...] захилаар, нүгөөдэнь колхозни[...]гуудта үгтөөд, үшөө малай т[...]жээлдэ ороoһон хубаарилагд[...]ба.

Игэжэ дэлгүүрэй эконом[...]кодо оролгын хүшэрхэн са[...]та «Дружба» колхозой правл[...]ни ехэл наринаар бүхы ба[...]һан арга боломжоёо элсүүл[...] хэрэглэхэ эрмэлзэлтэй гэж[...] колхозой правлениин түрү[...]лэгшэ Батажаргал Санжимыт[...]пович Цыренов мааннадта хө[...]рөө һэн.

Таряа талханай һайн гараб[...]шье, үбһэн бирагүй бэлэдхэ[...]дээ. Энэньшье байгаалиин ба[...]далһаа тон ехээр дулдыдаһа[...] байна.

Колхоз бүхыдөө 29300 цен[...]нер үбһэ бэлэдхэхэ байһа[...]һаа, оройдоол 19110 центн[...] бэлэдхэнхэй. Энэнь түсэбэй [...] процент болоно. Тиихэдэ си[...]лос даралга 87 процентдэ, се[...]наж — 181, һолоомо — 122 про[...]центдэ хүргэгдөө.

Эдэ бүгэдэ мүнөө жэл[...] үбэлжэлгын шэрүүн хаһые а[...]жалтатайгаар үнгэргэхэ ар[...] боломжо олгоно бшуу. Энэ[...] тушаа колхозой үнинэй, ду[...] дүршэл ехэтэй хонишод Ана[...]да Дашиев, Мунко Рабдано[...] гэгшэд бидэнэртэ хөөрөө һэн.

Харин «Дружба» колхозо[...] механизаторнууд ерэхэ жэ[...]лэйнгээ ургасада бэлэдхэл х[...]жэ, таряан ажалайнгаа бүх[...] техникэ заһабарилжа эхилэн[...]хэй.

Б. ЦЫРЕНДЫЛЫКОВ,
манай корр.

ХЭЛЭНЭЙ ХУРСАНЬ ДЭЭРЭ

Уншагшын һанамжа

манай Буряадай газар нютагта эзэн боложо, буряадуудые ородой (христиан) шажанда хүсөөр оруулжа, загалмай (хэрээһэ) зүүлгэжэ эхилээ. Тэрэ ябадал мүнөөшье болотороо дүүрэзэгүй байһаар. Харин мүнөө бэелүүлэгдэжэ байгаа хубилган шэнэдхэлгын наран мандажа, буряад арад зоной эрхэ сүлөө үнэхөөрөө бэелүүлэгдэхэ юм бээзэ гэжэ найдагдадаг.

Ном бэшэгэй талаар тэрэ сагта манай буряад арад зон гансал хуушан монгол бэшэг дээрэ ажал хэрэгээ ябуулдаг байгаа. Хоёр зуун таби гаран жэлэй саана манай Буряадта Монголһоо үндэһэлжэ ерэһэн үзэг бэшэг буряадуудай сэдьхэл ухаанда зохилдон таараһан юм. Тэрэниие хэн арсанаб? 1930 он хүрэтэр, зүүн, баруун, Хори, Сэлэнгэ гэятэгүй — бүхы буряад-монгол арад зондо тэрэ хуушан монгол бэшэг нарин нангин сахигдажа, шүтэн шудалагдажа байһаниинь мэдээжэ. Энэ хадаа эгсэ, огсом, шанга абяатай, тодорхой гоё хуушан монгол үзэг дээрэ бэшэгдэдэг «номуун хэлэн» байгаа. Хүдөө нютагуудаар һургуули гэжэ эндэ-тэндэ байһан юм бээзэ, тиигэбэшье ном бэшэгтэ һураха гэжэ һанаһан хүн өөрөө зорижо һураха гү, али үзэг бэшэг мэдэхэ хүндэ заалгадаг байгаа. Тэрээнһээ гадна зарим айлда залуушуул олоор сугларжа, номшо хүнөөр үльгэр, түүхэ уншуулжа, ехэ һонирхожо шагнадаг байһан гээшэ. Зарим һонор ухаатай үбгэд ном судар харангүй, хуушанай элдэб һонин үльгэрнүүдые сээжээр, ехэ гоёор найруулжа, хүнэй гори хүдэлгэжэ, һонирхуулан хэлэдэг байгаа.

Иимэ хуушанай тэнюун амгалан байдал гушаад онһоо һандаржа, бутаржа, түгшүүрилтэй хүндэ саг ерэжэ эхилээ. Энэ сагһаа эхилжэ, бурхан номоо хаяжа, галдахыень галдажа, шатаахыень шатаажа, иишэ тиишэнь ой модондо, хэдэ хэбсэгэйгээр нюужа, тала дайдаар хиидхүүлээ. Энэ үе сагһаа монгол бэшэг хаягдажа, лата үзэгтэ орогдоо бэлэй.

Лата сагаан толгой үзэг хадаа хурса шанга аянгатай сартуул-сонгоолой хэлэндэ таарулжа зохёогдоһон «номуун хэлэн» болоо. Энэ хэлэн «манай буряад арад зондо таараһан юм» гэхые би олон хүнһөө дуулааб. Манай буряад үгэдэ зохиһон, зөөлэн зүб абяатай үзэг байжа, буряад-монгол зоной һанаа сэдьхэлдэ тааража ороо.

Тиигээд байтараа, ямаршьеб шалтагаанһаа боложо, латаяа орхижо, 1939 онһоо ород үзэгтэ манай буряад зон оробо. Ород үзэг дээрэ буряад хүн бэшэг ном уншахадаа, илангаяа залуушуул ород аялга гаргажа, үгэеэ хазагайруулжа уншадаг болоо һэн. Эндэһээ манай буряад хэлэн хожогдожо, түригдэжэ эхилээ. Мүн ном бэшэгээ «һ» абяанда оруулжа, «с» абяатай хэлэтэниие гадагшалжа хохидуулаа.

Минии һанахада, «һ» абяатай хэлэн бол «номуун хэлэн» боложо таарадаггүй. Манай зарим буряад арад зон энэ хэлые сэдьхэлдээ наашалжа абаагүй. Энэ мүн лэ буряад хэлые буруулһанда яһала нүлөө үгөө. Энэ хэлэндэ олон үгэнүүд ойлгогдодоггүй. Тэрээнһээ гадна буряад хэлэндэ таарамжагүй үгэнүүд олон. Жэшээнь, хилээмэн, гулабхаа, хэрээһэн гэхэ мэтэ үгэнүүд байха юм. Иимэшүү үгэнүүдэй дайралдахада, уншахаһааш аягүйрхэмээр гэжэ зарим хүнүүд хэлэдэг.

«Нара хараагүй ногоондол» гэһэн һаяшагай «Буряад үнэн» соо гаршаг байна һэн. Энээниие юун гэжэ ойлгохо ёһотой юм? «Буряад үнэн» сонин гансал хори нютагаархинда хэблэгдэнэ бэшэ юм бээзэ.

Иимэрхүү үгүүлэлнүүдэй дайралдахада, ехэ зохидгүй, досоо муу болодог.

Ородһоо оршуулагдаһан бэшэгүүд соошье ехэ таагүй үгэнүүд, үгүүлэлнүүд олоор дайралдадаг.

«Хуушан хэлэ бэшэгэй хэшээлнүүд» гэһэн хуушан монголоор бэшэһэн үгэнүүд соошье мүн алдуунууд олоор дайралдадаг. Сентябриин 21-нэй XXXII хэшээл соонь гурба-дүрбэн алдуу байха юм. Жэшээнь, «гадагчи гаругад» гэжэ бэшэхэ аад, «гадаг гаругад» гэжэ бэшэнэ; «цай агумой» гэжэ бэшэхэ аад, «Цай уугумой» гэжэ бэшэнэ; «бидэ харигуламай» гэжэ бэшэхэ аад, «бидэ хэригуламой», «сургагули дагаан одомой» гэхын орондо «сургагули дур одомой» гэжэ бэшэхэнь зохидгүй. Хорин наймадуугаар хэшээлдэнь, «Дабуу абчу самбарай-йи арчи» гэхэдээ, «арчуул абчу самбара-йи арчи» гээ һаа, таатайл байгаа. XXXV хэшээлдэнь «хорин», «хубисхал» гэһэн үгэнүүд хуушан монголоор буруугаар бэшэгдэһэн байна.

Хаа яа хуушан монголоор бэшэгдэһэн үгэнүүд алдуутайгаар «Буряад үнэндэ» толилогдодог. Жэшээнь, «Дугуйлан» гэһэн үгые «дугуйлаг» гэжэ бэшэһэн; «Даян» гэһэн үгые «Дазан» гэжэ бэшэһэн байна бэлэй. Иимэ алдуунууд хуушан монгол бэшэгтэ һая һуража байһан хүнүүдые төөрюулхэл.

Сентябриин 27-ной «Буряад үнэнэй» нэгэдэхи нюурта «Түлэг хадана» гэһэн гаршаг байха юм. Энэ ямар удхатай болоноб? «Хадалга түлэг дундаа» гэжэ бэшээ һаа, таарамжатай байгаа бэшэ гү? Иимэрхүү дайралдаһан алдуунуудые нэгэ хэды жэшээ болгожо бэшэбэб. Бүгэдыень суглуулжа бэшэхэ болоо һаа, яһала олоор суглархa юм бээзэ. Энээхэнш хэды эндэ бэшэгдэһэн, дурдагдаһан зохидгүй алдуунууд манай «Буряад үнэн» сониной хүндые яһала бууруулжал байха юм. Зарим хүн үгэ хэлэнэйнгээ зүб бурууе «Буряад үнэн» дээрэһээ шалгажа үзэжэ байдаг бэшэ гү?

Юундэ манай буряад арад зоной ном бэшэгые «һ» аялганда оруулжа, үндэһэн хэлыемнай һандаргажа, мохоо болгоһон юм гэжэ асуудал табигдамаар лэ.

«Буряад үнэнэй» «Толиин» хуудаһанда олон зохёол, шүлэгүүд соо таарамжагүй үгэнүүд ба үгүүлэлнүүд дайралдадаг юм. Энэ юунһээ болоноб гэхэдэ, зарим залуу уран зохёолшод эртэ урдын монголһоо үндэһэлжэ ерэһэн удхаар гүнзэгы, найруулгаараа гоё сэсэн үгэ ба үгүүлэлнүүдые мэдэхэеэ болиһон ба зарим үгэнүүдэй удхыень гажуудуулжа, буруу удхатайгаар хэрэглэдэг болоһон байна. Хаанаһааш тэдэ тиимэ үгэнүүдые мэдэжэ абаха һэм даа.

Баһа нэгэ энээнэй шалтагаан боломоор байһаниинь дурдахада, Черемисовэй зохёоһон «Буряад-ород толи» соо үлүү олон ород үгэнүүдые оруулһан байха юм. Энэмнай манай буряад хэлые ород үгэнүүдээр «баяжуулха» гэһэн зорилготой байгаа бэшэ гү? Урда үнгэрһэн жэлнүүдтэ манай буряад хэлые ород үгэнүүдээр «харилсан баяжуулха» гэһэн үзэл байгаа бшуу.

Мүнөө болоходо, өөрымнай буряад үгэнүүд хүнэй харилсаанда үсөөржэ, ород үгэнүүдээр дан үлүү «баяжашаһан» болонобди. Жэшээлхэдэ, хоёр буряадай хөөрэлдэжэ байхые шагнахада, ехэнхинь ород үгэнүүдые хэрэглэдэг лэ. Ородоор хөөрэлдэжэ байтараа, нэгэ-хоёр үгэ буряадаар дуугаржархидаг. Иимэ байдалда өөһэдөө ороод, уруугаа орожо, доройтожо ябахадамнай, хэн маниие дэмжэхэ юм? Тэрээнһээ гадна энэ дурдагдаһан «Буряад-ород толи» соо ехэ олон буряад үгэнүүд ороогүй байха юм. **Энэ толиие заһабарилжа, шэнээр гаргаха саг ерээ.**

Иимэ хожогдонги байдалда ороһоноо мэдэһэн аад, зарим эрдэмтэд бол бидэнэр буряадууд гээшэбди гэжэ амяарлаха зорилготой байдагынь һанаа зоболтой юм. Хэдыдэшье монгол угсаатанай ниитын «номуун хэлэн», үзэг бэшэг бии болохол гэжэ найдаха юм бээзэ. Бидэ бүгэдэ буряадуудай амяарлажа, үндэһэн, монголһоо холодоһон ушарые буруу харгыда орогдоһон ябадал гэжэ һанахаар.

«С» абяатай сартуул-сонгоолой хэлэ бэшэгые һөөргэнь бэелүүлээ һаа, «Буряад-монгол» гэһэн нэрээ бусааха шалтагааниинь арсалтагүй ерэхэ юм.

Хэтын сагһаа хойшо маниие Монголһоо холодуулха һэдэлгэ гаргагдажал байгаа. Мэнэ һая ветерануудай хандаһан эрилтын удхые тайлбарилхадаа, мүн лэ тэрэниие гэршэлнэ. Урдын үнгэрһэн сагые досоогоо һанаад, бидэнэр монгол угсаатан байгаад, баян монгол хэлэндэ дүтэлхын тула мүнөөнһөө эхилжэ удаарангүй, **сартуул-сонгоолой хурса гоё хэлые «номуун хэлэн» болгожо абаха шухала гэһэн минии бодомжо үнинэй юм.** Энээниие бэелүүлхэдэ, хүндэ унжагайрмаар ажал ябуулга хэрэггүйл. Гансахан лэ «һ» үзэгые «с» абяанда оруулжа бэшэдэг болобол, эхин шатань болохол. Саашадаа үргэлжэлүүлэгдэхэ ёһотой юм бээзэ.

Энэ янзаараа эбэээ таһараад, бэе бэеэ наадалаад, дэлхэй дүүрэн тарашоод ябаа һаа, бидэ, буряадууд, ойрын сагта хосорхоёо бэйгалди.

Ямар хэлэтэйёши — тиимэ зантай байдаг гэдэг. Һула хэлэтэй һаа, һула зантай. Хурса хэлэтэй һаа, хурса шанга зантай. Манай буряадта хурса шангань ехэл хэрэгтэй.

Минии энэ бэшэгые «Буряад үнэндэ» гаргаха гү, али үгы гү? Иимэ үнэн сэхэ баримтануудые буряад арад зонһоо нюугаад байха гүбди?

Лубсан ДОРЖИЙН,
дайнда хабаадагша, СССР-эй Уран зурагашадай холбооной гэшүүн.

Үхибүүдтэ зорюулагдаһан зохёолнуудһаа

Гэлэгма БАДМАЕВА

ШЭНЭ ЖЭЛЭЙ НААДАНДА

Рассказ

ИГААБАРИ дулаахан үдэр байгаа, тиигэбэшье һаань, гэрэй урдахи набтар хүр дээрэ наадажа байһан Баяр Доржо хоёрой хасар уб улаахануud болонхой. Хүбүүд шэнэхэн шаргануудаа хүр дээрэ шэрэжэ гаргаад, тэндэһээ хүүесэ халтиржа, саһа бурьюулаад лэ холуу-уу хүрэтэр халтиршана. Тиигэжэ байтараа барилдаад, саһан дээгүүр мухарин носолдожо, саб сагаанууд болошоно.

— Тэтты-ы! Ханшии руумни саһан орошобо! — гээд, Баяр дэгэлээ тайлаад һэжэрнэ.

— Минии заха руу хүйтэ даана,— гээд, Доржоньшье дэгэлээ тайлана.

Гэрһээ гаража ябаһан айлшан үбгэн:

— Дэгэлээ түргөөр үмдэгты. Халуудаад, хүйтэ абахат. Хэнэй хүбүүд гээшэбта? — гэбэ.

— Аюурай,— гэжэ Баяр тоб байса харюусаба.

— Би Рабданайб,— гэжэ Доржо үбгэн тээшэ хаража, үрөөһэн нюдөө анин харюусана.

— Һургуулида һурана гүт?

— Ерэхэ жэлдэ һургуулида ошохобди.

— Бү даарагты! — гэжэ хэлээд, үбгэншье саашаа ошобо. Хүбүүдэй харахада, Баярай аха Жамбал һургуулиһаа ерэжэ ябана. Хоёр нүхэд урдаһаань угтан гүйлдэжэ, хоёр гартань аһана.

— Болиит! Сүүмхыем абагты,— гэнэ.

— Би барихаб!

— Би барихаб! — гэлдэн, хүбүүд сүүмхыень буляалдана.

— Ёлкодо хэзээ ошохо зонбибди? — гэжэ Баяр ахаһаа асууна.

— Хоёр хоноод,— гэбэ Жамбал.

Хүлеэхэдэ, хоёр хоногынь хорин хоногой тухай. Тиигэбэшье хүрэжэ ерэбэ. Үглөө үглөөгүүр одоошье ёлкодо ошохо. Үдэшэндөө бэлдэжэ тухашарна.

Баяр шандаганай хубсаһа, баг бэлдээ.

Доржо юушье бэлдээгүйдөө уруу дуруу. «Эжымни оёжо үгэхэеэ яагаа юм?» — гэжэ һанахадаа, эжыдээшье гомдоно. Энэ үдэшэ Баяртаяа бэлэдхэл хэжэ, тэдээнэйдэ орой болотор тэрэ байшоо. Эжынь бэдэржэ ерэбэ. Хүршэнэртэниинь зал соогоо булта сугларанхай. Баяр Доржо хоёрой шүлэг хэлэхые, дуу дуулахыень шагнажа байба:

Арбагар сагаан саһан
Агаарта хөөрэн эрьелдэнэ,
Аалихан газарта унажа,
Алтан дэлхэйе хушана...,—

гээд, Баяр шангаар хэлэхые оролдоно. Толгойгоо сагнайлгажа, нидхээд буулганхай.

Доржын эжын ороһые хүбүүн хараагүй хэбэртэй, ехэл зоригтойгоор хэлэнэ. Тэрэнэй муу юумэниинь юун бэ гэхэдэ, ондоо хүнэй байхада хитэдэг һэн. Тиигээд Жамбал ахань:

— Ёлкодо булта ондоо хүнүүд байха. Ши ондоо зон соо шүлэг хэлэжэ һураагүй һаа, ошохогүйш,— гэһэнһээнь хойшо ехэл оролдодог болонхой.

Мүнөө «Үбэл» гэжэ шүлэгэйнэ һүүлшын бадагай үлөөд байтар, Доржо эжыө харахадаа, тиигэшье эжые яһала [illegible]. «Ондоо болохо байнал», — гэжэ Жамбал һанаандаа байна.

Һүүлэрнь хоёр хүбүүд эрэгэлжэ байгаад, энэ һая телевизороор дамжуулһан шэнэ дуугаа хамтаа дуулана.

Үглөөгүүр һалхигүйшье һаа, шанаган жабартай байба. Баяр Доржо хоёрые хүтэлөөд, һургуулида Жамбалай ошохоор ябатар хэнэйшье:

— Жамба-ал, өө Жамбал! — гэжэ оогоолбо. Эрьежэ харахадань, Табхай гүйжэ ябаба.

— Түргэлөө-өө түргэлэ: хүбүүдни дааража байна! — гээд, Жамбал ехэ хүн янзатайгаар хашхарна.

Баяр Доржо хоёрой хасар хүйтэндэ «шэм» гээд абажа, тэдэнэр бээлэйгээрээ үринэ. Табхай хүсэжэ ерэбэ.

— Жамбал, мэдэнэгши, дүрбэдэхи класс соо ёлко хээ, партануудые бултыень гаргаа! — гэжэ гүйһэндөө уухилан дуугарна.

— Ши хаанаһаа мэдээбши?

— Тугаар ошоод ерээб. Ёлко гоёогдонхой. Хүйтэн-Үбгэнһөө Саһан-Хүүхэнһээ гадна ойн амитад байха гэжэ багша хэлээ,— гээд Жамбалай шэхэндэ юушьеб шэбэнэжэрхибэ.

«Юун гэжэ шэбэнэжэрхибэ хаб?» — гэжэ Баяр һонирхоошье һаа, түбэгшөөжэ һурабагүй.

Һургуулиин коридор соо оромсоорнь, шууяатай, хүлгөөтэй, хүбүүд хубсаһаяа тайлаад, ёлкотой класста ороно.

Гоёогдоһон ёлко нааданхайнуудаараа яларна, толорно, оройдонь — табан хушуун.

Үхибүүд хүтэрэлдэн, Шэнэ жэлэй дуу дуулана. Тойроод түрэлхид, зон олон.

Жамбал Табхай хоёрой багша класста орожо ерээд:

— Амар сайн, бултедаа! Шэнэ жэлээр амаршалжа, амжалта хүсэнэб! — гэбэ.

— Шэнээ жэлээр! Шэнэ жэлээр! — гэжэ булта харюусаба. Арбагар сагаахан платинуудтай Саһан-хүүхэнүүд гүйлдэнэ.

Баярай эрьелдээд харахада, Доржые хүтэлөөд ябаһан Табхай үгы.

— Табхай хайшаа ошооб?

— Мэдэнэгүйб?,— гэжэ Доржо бүхы юумые һонирхожо ябаһандаа, Табхайн бии, үгые ойлгоношьегүй, һожоргүйгөөр харюусаба.

«Табхай тугаар һая ахайда юу шэбэнээ гээшэб? Тиигээд мүнөө хайшаа үгы болошобоб»,— гэжэ Баяр һонирхоно.

— Хүйтэн-Үбгэн Саһан-Хүүхэнтээ, ойнгоо ангуудтай ерэжэ ябана гэжэ дуулдаба. Угтамжа бэлдэе. Угтая! — гэжэ багшань хэлэнэ.

Магнитофон дээрэ табиһан хүгжэм зэдэлжэ, үүдэн сэлигдэжэ, сагаан хилэн дэгэлтэй, улаан хилэн малгайтай, ягаан утаһан бүһэтэй, ута сагаан һахалтай, модон тулгууртай Хүйтэн-Үбгэн уурал сагаалхюулан, Саһан-Хүүхэнээ, ангуудаа дахуулан орожо ерэбэ. Нэгэ Шандаганиинь Баяр Доржо хоёрой хажууда гүйжэ ерээд:

— Таанад хэд гээшэбта? Шүлэгөө бэлдэжэ байгты! Хүйтэн-Үбгэн хурса, зоригтой зондо дуратай! — гэжэ байжа үгэлбэ.

— Баяр, Баяр! Энэшни — Табхай! — гээд, таниһандаа хүхижэ, Доржо шангаар хашхаржархиба. Мүнөөхи Шандаганиинь оодогошоод, шурд гээд, үгы болошобо.

Баярай шандаган болохо хубсаһые бариһан Жамбал дүтэлжэ:

— Таанад ехээр бү хашхаралдагты! Ёлкодо байна гээшэт, ойлгоо гүт! — гэжэ зандарба. Баяртаа шандаганайнь хубсаһые үмдэхүүлжэ үрдеэгүйдээ Жамбал гэмшэбэ.

— Хүйтэн-Үбгэниие шагная, — гэнэ.

— Амар сайн, согтой хүхюун хүүгэд, хүндэтэ түрэлхид, холо ойрын айлшад! Бултыетнай Шэнэ жэлээр амаршалнаб, бултандатнай һайниие хүсэнэб! — гэбэ зэдэрһэн хүхюү шаратай Хүйтэн-Үбгэн. Булта альга ташана.

— Амар сайн, булта! Шэнэхэн сайхан хибэс дээгүүр түрүүшын мүр гаргаа, холын замые дабан, хүрэжэ ерэбэбди таанадтаа! — гэжэ Саһан-Хүүхэн эхилнэ. Тиигээд:

Эрхим һайнаар һураха,
Эжы абаа баярлуулагты.
Шэди ехэтэ мүнөө сагта
Шуумар хурса ябагты! —

гэжэ үреэбэ. Булта альга ташана.

— Алтан хасуури ёлкоёо хүтэрэлдэн тойроё, бүхы мэдэхэ шүлэг, дуугаа айлшадтаа бэлэглэе,— гээд багшань уриба.

— Баяр шүлэгөө хэлыш даа, — гэнэ Доржо.

Тэрэнь эшээд, хойшоо таталдана. Эгээл энэ үедэ мүнөөхи танил Шандаганиинь баһал оодогошон бии болоод:

— Энээхэн хүбүүн хэлэхэ шүлэгтэй,— гээд, холо бэшэ байһан Хүйтэн-Үбгэндэ Баярые заагаад орхино.

Хүйтэн-Үбгэн Баярта хандажа:

— Хүбүүн, хэн гэжэ нэрэтэйбши? — гэнэ.

— Баяр.

— Зай, Баяр, тэрэ мэдэхэ шүлэгөө эдэ булта сугларагшадта хэлэ даа,— гэжэ ехэ уриханаар хандаба.

Арсахын яашье аргагүйгөөр хэлэхэдэнь, Баяр урагшаа гарана, шарайнь улаахан, хүлнүүдынь ехээр хүлгэһэндэнь пампайлдашаһандал хүжүүн. «Үбэл» гэжэ шүлэгөө аргагүй хурсаар шангаар хэлэжэрхибэ. Өөрөөшье гайхаба. «Хүйтэн-Үбгэн хүниие иимэ зүрхэтэй болгодог шэдитэй юм аабы», — гэжэ һанана.

Жамбал аханьшье хүхюутэй, энеэбхилэн: «Бэрхэш!» — гэнэ. Энэнь Баярта аргагүй үнэтэй. Хүйтэн-Үбгэнэй бэлэг үгэһэн ялагар саарһан туулмагтай конфетэ, яблока ахадаа һарбайна.

— Эдииш өөрөө,— гэнэ Жамбал.

Тоэд Баярай юумэ эдихэ дуран үгы. Тиигээдшье зон соо юумэ эдихэеэ эшэдэг. «Үгы» — гэжэ тархяа һэжэрнэ.

Хүйтэн-Үбгэнэй хүхюу гээшэнь аргагүй, шүлэг хэлэһэн, дуу дуулаһан үхибүүдтэ бэлэгсэлэгээ бардамаар хубаана. Баярай хажууда байһан бишыхан басаган:

— Ахай, Хүйтэн-Үбгэнэй, Саһан-Хүүхэнэй дэгэлдэхи саһан юундэ хайлланагүйб, а? — гэжэ байжа ахынгаа гарһаа татана. Тэрэнь:

— Байза, байза,— гэжэрхёод, алтан хасуури ёлкые тойроод гүйлдэжэ ябаһан ангуудые харашана.

«Ямар муу ахай гээшэб?» — гэжэ Баяр һанаад, бишыхан басагые хайрлажа, ехэ хүн янзатайгаар:

— Басаган, дэгэлынь саһан бэшэ ха юм. Хүбэнгөөр хэһэн. Тиигээд хайланагүй,— гэжэ аргагүй ехэ юумэ мэдэхэ хүн хэбэртэй хөөрэжэ байтарнь, шодогорхон һүүлтэй тугаарайнь Шандаган дахяад бии боложо:

— Таанад юундэ нааданагүйбта? Ёлко тойроод, дуу дуулагты,— гээд, гүйжэ ябашаба.

— Табхай, Табхай! — гэһээр, Доржо үлэшэбэ. Тэрэнэй хамар дээрэ хүлһэн буржына.

— Доржо, халуудааш. Хүлһөө арша,— гээд, Баяр нүхэртөө һанаагаа зобоно. Тиигээд:

— Табхай гэжэ хайшан гээд таняабши? — гэжэ шэхэндэнь шэбэнэнэ.

— Дуугаарнь танинагүй аалши?

Тиигэлдэжэ байтарнь, хажуугаарнь Хүйтэн-Үбгэн гаралгандаа, хүбүүдэй ойро байһан мүнөөхи бишыхан басагые өөгшөөн хандажа:

— Хэн гэжэ нэрэтэйбши? — гэбэ. Хүйтэн-Үбэгэнэй һайханаар энеэбхилхэдэ, зориг ороһон басагахан:

— Эржэн,— гэжэ ааликанаар харюусана. Эржэн уруугаа хараад, абяагүй зогсоно. Сээжэлдэһэн шүлэгөө эхилжэ ядаһандаа гү, али түрүүшынхиеэ үгые ахиргаа һануулагдаад гомдоһон бололтой. Энээниинь тухайлһан Хүйтэн-Үбгэн аалиханаар:

— Зай, Эржэн, ерээд жэлдэ шүлэг, дуугаа сээжэлдэжэ ерээрэй,— гээд, тэрээндэ бэлэг барюулба.

Хүтэрэлдөөд байһан Баяр Доржо хоёртэ:

— Зай, хүбүүд, юу хэлэхэбтэ? — гэбэ.

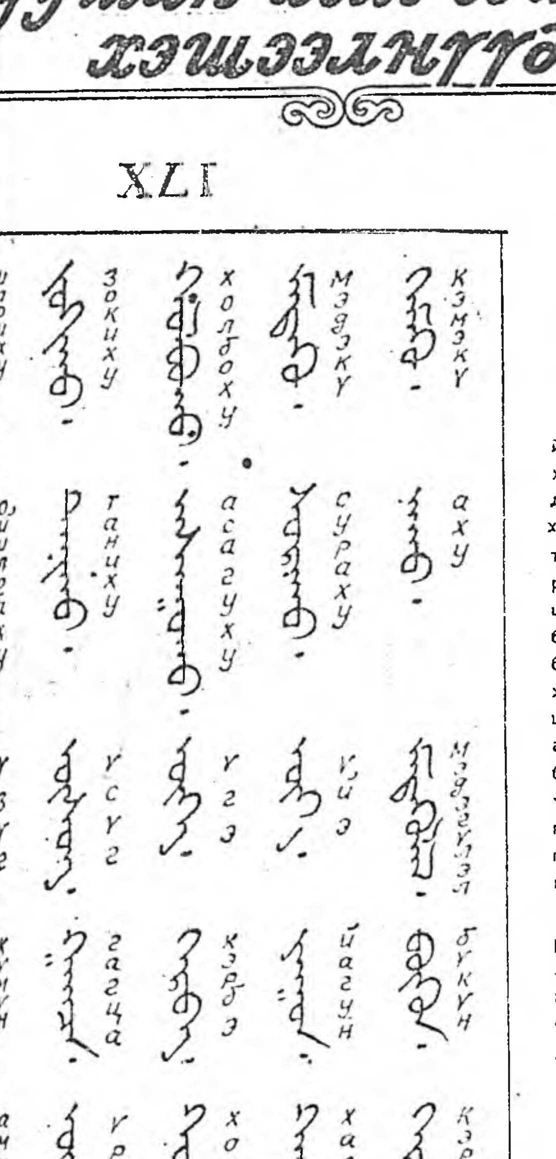
— Дуу дуулаха! — гэжэ Доржо шэбэнээд, үрөөһэн нюдөө ани, Хүйтэн-Үбгэниие харана. Баһал хэн аабэ гэжэ һонирхоно хэбэртэй.

Хүбүүд бэлдэһэн дуугаа дуулажа, сугларагшад шангаар альгаа ташаба. Баяр Доржо хоёр Хүйтэн-Үбгэндэ магтуулжа, баһал бэлэгтэнь хүртэбэ. «Бэрхэнүүдта!» гэжэ Жамбалай магтаһаниинь баһал үнэтэй байгаа...

Хүгжэм зэдэлжэ, Шэнэ жэлэй найр наадан үргэлжэлнэ.

...уушан хэлэ бэшэгэй хэшээлнүүд

XLI

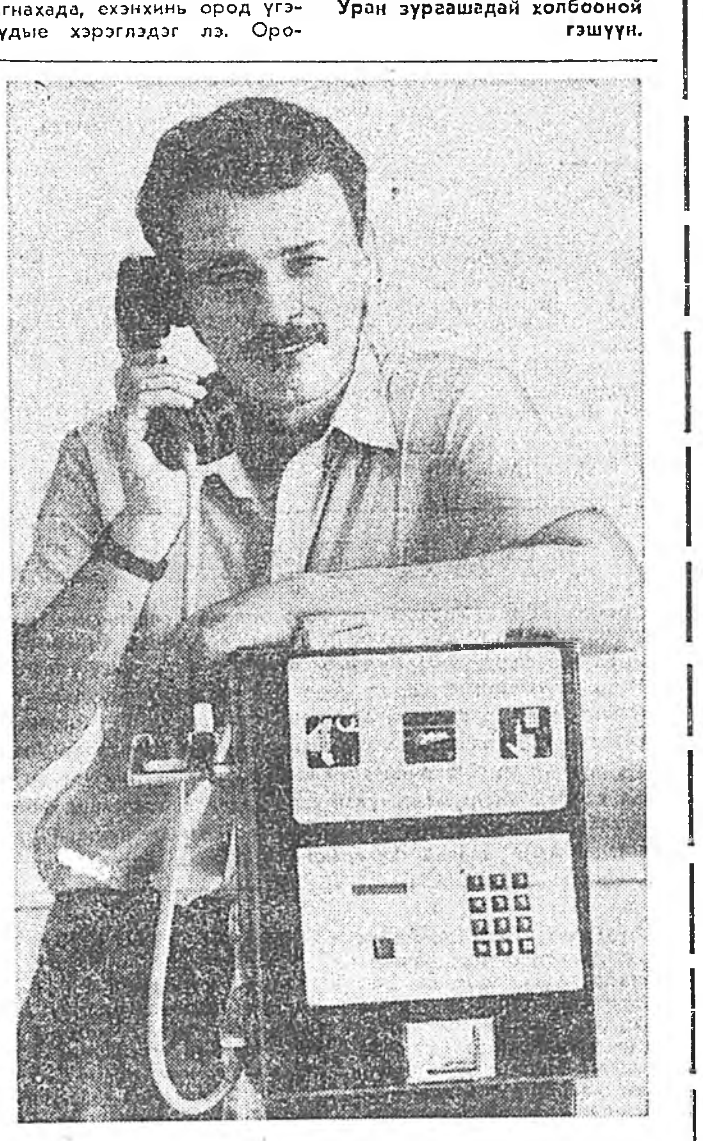
1. Үйлэ үгэнүүдэй тайлбари: йариху — яриха, зокиху — зохихо, холбоху — холбохо, мэдэку — мэдэхэ, кэмэку — хэлэхэ, гэхэ, ойилгаху — ойлгохо, таниху — таниха, сураху — һураха, аху — байха. Энэ һүүлшын **аху** гэһэн үгэ анханда байха гэһэн удхатай үйлэ үгэ байһан аад, мүнөөнэй хэлэндэ хэрэглэгдэхэеэ болиһон гээшэ. **Ажахы** гэһэн үгэ анхан **ажа ахуй** гэһэн хоёр үгэһөө бии болоһон: а-жа (**а** гэһэн үгэ **жа** гэһэн холбоһон деепричастиин залгалтатай, **а-хуй** гү, али **а-ху** ерээдүй сагай причастиин залгалтатай).

2. Бусад үгэнүүдэй тайлбари: үзүг — үзэг гү, али ручка хэлэнэ, үсүг — үзэг гү, али бэшэдэг үзэг хэлэнэ, үгэ — үгэ, үйэ — үе, мэдэгүлэл — мэдүүлэл.

3. Үгэнүүдэй тайлбари: күмүн — хүн, гагца — ганса, кэрбэ — хэрбээ, йагун — юун, бүкүн — бүхэн.

4. Үгэнүүдэй тайлбари: амурхан — амархан, үргүлжи — үргэлжэ, хогоронду — хоорондо, хагучин — хуушан, кэрэгтэй — хэрэгтэй.

5. Нукүд а — нүхэд аа, гэр тэгэн — гэртээ (гэртэ хамаадахан), гагца-кү — гансахан гэһэн удхатай, та-нар — таанад (олоной тоо), йагун-у тула (дахуул үгэтэй) — юунэй тула.

Гадаадын гүрэнүүдэй мүнгэ үргэнөөр хэрэглэхэ оньһон аргануудые Тайвань, Урда Корей, Гонконг, Сингапур болон Малайзи бодото дээрэнь нэбтэрүүлжэ, эдэ гүрэнүүд экономикоёо богонихон сагта эрид һэргээжэ шадаһан гэжэ мэдээжэ.

Хаанта Россидашье эдэ аргануд амжалтатайгаар хэрэглэгдэһэн байдаг.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Совет-Болгариин хамтын предприятиин бүтээһэн энэ телефон-автомат дэлхэйн хүгжэлтэ ехэтэй гүрэнүүдэй аппарадуудһаа дутуугүй байһанаа туршалга дээрэ гэршэлээ.

ТАСС-ай фотохронико.

ХИЛЫН СААНАҺАА

ТАСС · АПН

ВЕНЭ. Оронойт бүхы банкнуудта Австриин хото городуудай холбооной нээһэн шэнэ тоосоогоор мүнгэн зоори орожо эхилээ. СССР-тэ эдеэ хоолой зүйлнүүдээр туһалха талаар федеральна правительствын болон ниитын үргэмжын эмхи зургаануудай үүсхэлые дэмжэхэ гүйлтатайгаар союзай правлени өөрынгөө эмхиин гэшүүдтэ — хото городуудай болон республикын общинануудай бургомистрнүүдтэ хандаа юм. Австритай худалдаа наймаанай, научно-техническэ, соёлой талаар холбоо барисаа бээлүүлдэг хото городуудай, заводууд болон фабрикануудай, бусад эмхинүүдэй нэрээр, үгышье һаа, австро-совет хамтын фирмэнүүд болон предприятинуудаар дамжуулан, эдеэ хоолой зүйлнүүдые эльгээхэ гээд эндэ тараагдаһан мэдүүлгэ соо дурадхагдана. Мүнөө үедэ 130 гаран хамтын эмхи зургаан тоологдодог.

НЬЮ-ЙОРК. Советскэ Союзай зарим предприятинуудай үйлэдбэрилдэг Холбоото Штадуудта худалдагдахаар дурадхагдаһан эд бараанай выставкэ эндэ нээгдэнхэй. Гутал, гэрэй электроприборнууд, Ураалай гэрэлтэ шулуугаар хэгдэһэн гоёолтонууд, токарна ба фрезернэ зэр зэмсэгүүд, оёһон зүйлнүүд экспонадуудай дунда бии. Советскэ Союзай гадаадада худалдаха бүхы продукциие харуулха зорилго выставкые эмхидхэгшэд урдаа табяа бэшэ, харин шэнэ харилсаа холбоо тогтоохоор американ компаниинуудые һонирхуулха зорилго табиһан байна.

Эндэ харуулагдажа байһан олохон эд бараан, тобшолон хэлэбэл, ехэ нарин инструментальна түхеэрэлгэнүүд, бусад зүйлнүүд американ бизнесменүүдэй анхаралые татаха ёһотой. Эхэнэрнүүдэй кофтонууд ба үбэлэй сабхинууд тэдээндэ һайшаагдаха бээзэ гэжэ найдаха дуран хүрэнэ. Харин агаарай «Орбита» вентилятораар гү, али «Эра-100» электробритвээр Американ гайхуулха гэһэн совет предприятинуудые ойлгохонь хүшэр.

Теэд энэньшье шухала бэшэ, совет эд бараантай танилсаха, холбоо барисаа тогтоохо арга боломжо американ олохон бизнесменүүдэй анхарал татана гэжэ выставкын хүдэлмэри харуулна.

БОНН. Германида, Европын Хамтаралай бусад олон гэшүүн-гүрэнүүдтэ орон дотор, хилын саана худалдагдангүй үлэдэг эдеэ хоолой зүйлнүүдэй нөөсэнүүд түргөөр нэмэнэ. Мүнөө жэлдэ Европын хамтаралай гүрэнүүд хүдөө ажахын продукци үйлэдбэрилгэдэ 20 миллиард марка, тэрэ тоодо ФРГ-дэ 6 миллиард шахуу марка зорюулһан байна. Теэд эдеэ хоолой зүйлнүүдые гадаадын оронуудта худалдалгые ехэ болгохо талаар хараалагдаһан хэмжээнүүд һанаанда хүрөөгүй.

Немец шэнжэлэгшэдэй мэдээнүүдэй ёһоор, гансал Европын хамтаралай оронуудта 400 мянган шахуу тонно тоһон, 350 мянган тонно порошок болгогдоһон һүн, 600 мянган тонно үхэрэй мяхан ба 12 миллион тонно орооһон үлүү гараад байна. Үлүү гараһан үрэ жэмэсэй, овощой, архиин хэмжээе тодорхойлхонь хүшэр, юуб гэбэл, үе-үе болоод тэдэниие хаядаг юм. Ямар шалтагаан дээрэһээ худалдагдангүй үлэһэн эдеэ хоолой зүйлнүүд иимэ түргөөр нэмэнэб гэбэл, Баруун Европын оронуудай правительствануудай хүдөө ажахын үйлэдбэридэ үлүү ехэ мүнгэн зоори һомолдог байна.

СОЁЛОЙ hОНИН

ЗАЛУУ БАЛЕТМЕЙСТЕРНҮҮД МҮРЫСЭБЭ

Районой соёлой байшан соо залуу балетмейстернүүдэй конкурс hаяхан үнгэргэгдэбэ. Конкурсдо Хойто-Голой, Галбайн, Горхоной, Далахайн соёлой болон пионернүүдэй байшангуудай хореографическа коллективүүд хабаадалсаhан байха юм.

Галбайн соёлой байшангай хореографическа коллектив бэлэдхэл hайнтай байжа, эрхим сэгнэлтэдэ хүртэхэдөө, нэгэдэхи hуури эзэлээ. Энэ коллективэй хүтэлбэрилэгшөөр Светлана Зомонова хүдэлдэг юм. Эвенк, энэдхэг, буряад болон мүнөөнэй ламбада гэhэн хатарнуудые уран гоёор найруулан тэрэ табиhан байна. Удаадахи hууринуудые Хойто-Голой соёлой байшангай болон районой пионернүүдэй байшангай хореографическа коллективүүд эзэлбэ.

Б. ШАРАКШАНОВ.
Түнхэнэй район.

ЭДИР ХҮГЖЭМШЭДЭЙ ҮҮРГЭ

Хорин жэлэй саана Орлик hууринда хүгжэмэй hургуули түрүүшынхеэ нээгдээ hэн. Тэрэ гэhээр хэдэн зуугаад нютагай үхибүүд хүгжэмтэй дүтэ танилсажа, зарим нэгэниинь саашанхи ажабайдалдаа хүгжэмтэй нягта холбоо тогтоонхой.

hургуулида чанзын, баянай, фортепианын классууд бии. hургуулиин директорээр энэ жэлhээ нютагай хүбүүн А. С. Пронтеев хүдэлнэ. Байгша hуралсалай жэлдэ hургуулида 40-өөд үхибүүд hурана. Чанзын класста дүршэл ехэтэй хүгжэмшэ Г.-Ж. Ж. Самаев, фортепиана дээрэ наадаха дүршэл—С. В. Шоноева, баянай классаар hургуулиин директор А. С. Пронтеев заана.

Хүгжэмэй hургуулиин үхибүүд хирэ-хирэ болоод лэ, районойнгоо ажалшадай анхаралда концерт наада харуулжа байдаг. Шэнэ буряад дуу хүгжэмтэй нютагайнгаа зониие танилсуулна. Тиимэhээ хүдөө ажахын хүдэлмэрилэгшэд эдир артистнуудые хододоо дуратайгаар угтан абадаг, хүлеэдэг юм.

Мүнөө зун hургуулида 10 мянган түхэригэй заhабарилга хэгдээ. Шэнээр дулаан оруулагдаа, кабинедүүдшье hайханаар шэмэглэгдэhэн байна. Үбэлэй хүйтэн хүгжэмдэ дуратайшуулда аймшагтай бэшэ. Үдэшэ бүри хүгжэмэй hургуулиин газаа үхибүүд олон. Мүнөө буряад арадаймнай соёл, түүхэ hэргээлгэ, дэлгэрүүлгэдэ нютаг бүхэнэй соёлой гуламтануудай удха шанар тон ехэ. Энэ нангин хэрэгтэ Орлигой хүгжэмэй hургуулиин дүүргэжэ байhан үүргэ сэгнэшэгүй.

Б. БАЯРОВ.

Ахын район.

УРАН ЗУРАГУУДЫНЬ ДЭЛГЭГДЭЭ

Ц. Сампиловай нэрэмжэтэ уран зурагай музейдэ Роман Сидорович Мэрдыгеевэй (1906—1969) бүтээлнүүдэй выставкэ уржадэр нээгдэбэ. Бүри 1916 ондо бүтээhэн «Гашуудал», 1918 ондо зураhан «Үбгэжөөлэй зоболон» гэhэн зурагуудаараа бодото байдалые үнэн зүбөөр харуулха бэлигтэй байhанаа гэршэлhэн байна.

65 жэлэй саана—1925 ондо Бүхэсибиринн түрүүшын выставкэдэ хабаадаhан Р. С. Мэрдыгеев наhан соогоо нилээн олон зураг бүтээгээ. 1927 ондо Эрхүүгэй уран зурагай училищида И. Л. Копыловой хүтэлбэрилдэг студи дүүргэhэнэйнгээ hүүлээр буряад арадай үндэhэн ёhо заншалнуудые, дасанай уран зураг шэнжэлхэ талаар оролдолго гаргаhан, «Тайлаган», «Доржи Банзаров» гэhэн томо бүтээлнүүд дээрэ хүдэлбэ.

Гушаад ондо Улаан-Үдэ ерэhэнhээ хойшо хуби заяагаа Буряад-Монголой ниислэлтэй нягтаар холбоо. Буряад-Монголой АССР-эй искусствын габьяата ажал ябуулагшын (1943 он), Буряадай АССР-эй арадай уран зураашын (1957 он) үндэр нэрэ зэргэнүүдтэ хүртэhэн уран зураашын бүтээлнүүдтэ буряад арадай ажаhуудалай амин нэбтэрэнхэй.

ХАРЮУСАЛГА ЕХЭТЭЙГЭЭР ҮНГЭРГЭ

Хяагтын райондо декабриин 11-hээ декабриин 14 болотор Буряадай искусство болон литературын үдэрнүүд боложо үнгэрбэ. Декабрь hара соо үнгэргэхэ гэжэ хяагтынхидай шиидэhэниинь шье хараатай ха. Юуб гэхэдэ, декабрь hарын 23-да Хяагтын район бии болгогдоhон түүхэтэй юм. Тиигэжэ Улаан-Үдэ хотоhоо 154 артистнууд, уран зохёолшод, уран зураашад, композиторнууд, кино болон музейн хүдэлмэрилэгшэд тус район ерэжэ, 4 колхоз, 7 совхоз, 11 промышленна предприятинуудаар ябажа, өөhэдынгөө хэжэ байhан хүдэлмэри тухай hонирхолтой, дэлгэрэнгы хөөрэлдөөнүүдые хэhэн, бэлиг шадабарияа харуулhан байха юм.

КПСС-эй рескомой секретарь Л. Ч. Нимаева Хяагтын райондо эхилhэн Буряадай искусство болон литературын үдэрнүүдтэ зорюулагдаhан үдэшые нээхэдээ, эгээ найман жэлэй урда искусство, литературын үдэрнүүдэй үнгэргэгдэhые онсолон тэмдэглэhэн, тэрэ сагhаа хойшо ямар хубилалтануудай болоhыень тобшо тэдыгээр сугларагшадта хөөрэжэ үгэhэн байна. Хэнэйшье мэдэhээр, үе сагнай ондоо болоо гээшэ ааб даа. Хубилган шэнэдхэлгын орёо хүндэ сагта, орон түрынгөө дэлгүүрэй эрхэ гуримда орохоёо байхада, зохёохы хүдэлмэрилэгшэдэй ямар харюусалгатай байhан тухай республикын Композиторнуудай холбооной түрүүлэгшэ Базыр Цырендашиев дэмыдэ удхалан хөөрөөгүй. Уран зохёолшодой, Композиторнуудай болон Уран зураашадай холбоонуудай хирэ хирэ болоод лэ Буряад оронойнгоо хүдөө нютагуудта үнгэргэдэг болоhон искусство болон литературын үдэрнүүдэй заншалта болоhониинь hайшаалтай ааб даа. Хяагта хотодо баяр баясхалангай оршон байдалда үнгэргэгдэhэн түрүүшын үдэшэ соёлойнь байшан соо зон дүүрэн байба. Эндэ уран гоё шүлэг, дуунууд, хүгжэм зэдэлжэ, хатар наадан захалжа, сугларагшадые ехээр баясуулаа hэн. Нэрьемэ альга ташалган доро дуушад Б. Бороев, С. Бадмаев, Г. Маланова, Е. Шараева гэгшэд дахин, дахин дуудагдан гаража, харагшадай сэдьхэлэй эрилтые дүүргэхэ баатай болоо. Илангаяа хатарай талаар хяагтынхидай hайшаалда Буряадай оперо ба баледэй театрай хатаршад Екатерина Самбуева Алексей Павленко хоёр хүртөө. Эдэнэй уян нугархай, зүрхэ хүдэлгэмэ хатарые харагшад удаан саг соо дурсан hанажа ябаха байха. «Ангар дүүхэй» гэhэн баледhээ гүйсэдхэгдэhэн орёо хатарынь сэдьхэлдэ тон дүтэ байба.

Удаань Буряадай оперо ба баледэй театрай артистнар Хяагта хотын ээрэлгэ нэхэлгын фабрикын «Ровесник» гэжэ клуб соо уулзалга хэжэ, дуу гүйсэдхөө. Фабрикын хүдэлмэришэд хүндэтэйгөөр хүлеэн абаhан, hонирхоhон асуудалнуудаа табиhан байна.

— Дуу дуулахада, ганса хоолой бэшэ, зүрхэ сэдьхэл хэрэгтэй байдаг. Фабрикынхидай хани халуунаар альга ташан угтахадань, олон тоото дуунуудые дуратайгаар дуулаха баатай болооб,—гэжэ Болот Бороев үнэн зүрхэнhөө мэдэрээ hэн.

Залуу дуушан Елена Шараева ургажа ябаhан ерээдүйдэ бэрхэ дуушан болохо байhанаа гэршэлээ. Дуушадые ехэ-хүдэрынхид анхарал ехэтэйгээр шагнаба. Хүгжэмшэн Д. Линховоина шадабаритай hайнаар хүгжэм гүйсэдхэн наадаа.

Хүдөө нютагайхид хэзээдэшье театр хараха дуратай байдаг шуу. Тиимэhээ Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ буряад драмын театрай харуулhан «Гарай зургаан хурган» гэhэн зүжэг бүгэдэндэ hайшаагдаа. Түрүүшын үдэр районой түбhөө зүгөөргүй холо зайда оршодог Алтайн совхоздо дурсагдаhан зүжэгые табихадань, соёлой байшангаар дүүрэн зон сугларжа, гол рольнуудые гүйсэдхэhэн Чингис Гуруев, Олег Бабуев, Марта Зориктуева гэгшэдые илангаяа hайшааба. Театрай артистнар Энхэ-Тала, Ехэ-Нуга, Мөөрөөшэ нютагуудаар ябажа, зониие баясуулаа.

«Байгал» ансамбль ганса Буряад орондоо бэшэ, холо ойгуур яhала суурхаhан, алдаршаhан түүхэтэй. Хяагтын-Адаг нютагhаа эхилжэ, Харанхы Новодесятниково нютагуудай малшад, гахайшад, механизаторнуудта ажалайнь hүүлээр хонгёо hайхан дуунуудые, хатар наадануудые бэлэглэбэ.

Улаан-Үдын хүгжэмэй училищиин хүгжэмшэд, дуушад Наушкын түмэр замай хүдэлмэришэдэй соёлой байшан соо түрүүлжэ концерт табяа. Ятаг, хуур дээрэ наадагшадые, дуушад Клим Миткиновэй, Олег Брылевой шадамараар дуулахые зон анхаран шагнаа. Удаань хүгжэмэй училищиин артистнар Үнгуркуй, Сүхэ тосхонуудаар ябажа, программатаа танилсуулаа.

Хореографическа, соёл гэгээрэлэй училищиин коллективүүд Хүдэри-Сомон, Наушки, Сүхэ, Шара-Гол тосхонуудта, интернат hургуули, СПТУ-34-дэ хүрэжэ, олоной урма зориг үргэжэ шадаба.

Буряадай элитэ уран зураашад Иннокентий Стариков, Иннокентий Налабардин Александр Хоренов гэгшэд өөhэдынгөө hүүлэй үеын зурагуудые абаашажа, олониитэтэй танилсуулаа. Гадна Буряадай уран зураашадай үндэhэ hуури табигша Ц. Сампиловай, А. Тимин, Б. Садыков, Д-Н. Дугаров гэгшэдэй зурагууд hонирхолтой байба. Эдэ нүхэдэй зурагууд тухай Сампиловай нэрэмжэтэ музейн хүдэлмэрилэгшэ Татьяна Владимировна Иванова ябаhан лэ газартаа дэлгэрэнгыгээр, ойлгосотойгоор хөөрэдэг байгаа. Үе бүхэндэ урган гараhан уран зураашадай зохёолнуудай хамтадхагдаhаниинь таарамжатай байба.

Хэрбээ И. Налабардинай эхэ байгаалияа эрхим гоёор зураглан харуулхаяа оролдоо hаань, А. Хоренов мүнөө индустриальна ехэ барилганuудай үhа голыемнай бузарладаг тухай тодоор харуулhан зурагуудые дурадхаа. Эдэ хоёр уран зураашадай бүтээлнүүдые зэргэсүүлэн хараад байхадаа, ямар hайхан байгаалияа гутамшаг муухай болгоно гээшэбибди гэжэ эжэгүй hанагдаадхина. Харин энэ удаа нүхэр Стариков арадай аман үгын зохёолhоо үндэhэлhэн зурагуудые үргэнөөр табяа. Бабасан Абидуевай «Шаанай Шаалай хоёр» гэhэн зураhаань ганса hургуулиин hурагшадшье бэшэ, мүн ехэшүүлшье hалажа, та-

«УГАЛЗА»

Соёлой бүхэроссин жасын Буряадай таhагай дэргэдэ «Угалза» гэжэ нэрэтэй заhабарилга-үйлэдбэриин предприяти байгуулагданхай юм. Предприятиин директор Самбу Нимаевич САНЖИЕВТАЙ манай штатнабэшэ корреспондент Д. Дамбаев уулзажа, хэдэн асуудалда харюусахыень гүйhан байна. Энэ хөөрэлдөөн уншагшадай hонорто дурадхагдана.

— Самбу Нимаевич, предприятияа хайшан гэжэ эмхидхэhэн тухайгаа хөөрэжэ үгыт.

— Болохо даа. Соёлой бүхэроссин жасын республикануудай, хизаарнуудай болон областьнуудай таhагуудай дэргэдэ кооперативуудые эмхидхэхэ тухай тусхай тогтоол 1987 оной декабриин 27-до абтаа hааб даа. Тиигээд лэ удаань Россин Федерациин элдэб нютагуудта кооперативууд бии боложо эхилhэн байна. Харин өөhэд тухайгаа хэлэбэл, манай предприяти байгша оной июниин эхиндэ эмхидхэгдээ hэн. Тодорхойлбол, июниин 6-да буряад арадай искусствын элдэб зүйлнүүдые бүтээдэг уран гартай дархашуул, энэ талаар бэрхэ мэргэжэлтэд, Буряадайнгаа соёлые hэргээхэ, хүгжөөхэ гэhэн хүсэл эрмэлзэлтэй юрын зон сугларжа, иимэ предприяти эмхидхээ. Тиигээд устав баталагдаа hэн.

— Тэрэ гэhэнhээ хойшо хахад жэл үнгэрбэ. Энэ хугасаа соо хүдэлмэри яhала хэгдээ аабза!

— Тон ехэ юумэн хэгдээ гэхын аргагүй ааб даа. Өөhэдөө ойлгонот, хооhон газар дээрэ шэнэ эмхи байгуулха гээшэ бэлэн хэрэг бэшэ. Эмхидхэлэй хүдэлмэри горитой саг эдеэ. Нэн түрүүн хүдэлхэ зоноо бүридхэхэ хэрэгтэй байгаа. Республикынгаа аймагуудаар ябажа, уран гартай дархашуулые бэдэрээ hэмди. Буряад нютагуудтамнай бэрхэ-бэрхэ уран гартан үсөөн бэшэ юм байна гэжэ мэдүүлхэ хэрэгтэй. Мүнөө үедэ манай предприятида хүдэлдэг дархашуул сооhоо заримыеньшье дурдаха ёhотойб. Сэлэнгын аймагай Сэлэн-Дүүмэ нютагта Дамби Аюшеев гэжэ дархан модо hиилэжэ, бурхануудай дүрсэнүүдые, багуудые хэдэг юм. Цыбаан Цыбанов гэжэ уран дархан манда хүдэлдэг. Энэ нүхэрэй бүтээhэн зүйлнүүд Хориин, Хяагтын болон Хэжэнгын музейнүүд соо олоной үзэмжэдэ табигданхай. Тиихэдэ холо ойро үнинэй мэдээжэ болоhон Палан Цыренович Сымпилов тухай булта дуулаhан байха. Бэрхэ дарханай бүтээлнүүд Москва, Париж, Монреаль гэхэ мэтын холын газарнуудаар эмхидхэгдэhэн выставкэнүүдтэ олон удаа харуулагдаа hэн. Палан Цыренович залуушуулые hургадаг юм. Мүнөө болоходо, тэдэ өөhэдөө элдэб зүйлнүүдые яhала урдаар хэдэг боложо байнхай.

Энээнhээ гадна бидэ барилга болон заhабарилгын хүдэлмэри хэдэгбди. Тиихэдээ Буряадайнгаа соёлдо хабаатай гэр байрануудые, арадайнгаа соёлой болон искусствын памятнигуудые, түрүүшын ээлжээндэ заhабарилха зорилготойбди. Жэшээнь, мүнөө Анаагай дасан hэргээн барилгада манай бригада хүдэлжэ байна.

— Саашанхи түсэбүүд ехэ ааб даа!

— Манай предприятиин генеральна түсэб зохёогдонхой. Тэрэнэй ёhoop, үйлэдбэриин бааза эгээл түрүүлэн байгуулха хэрэгтэй. Цехүүдые, мастерскойнуудые түхеэрхэбди. Иимэ баазатай болохын тула ехэ мүнгэн хэрэгтэй гэжэ ойлгосотой. Харин мүнгэ олохын тула hайнаар хүдэлхэ хэрэгтэй ха юм даа. Энээниие манай хүдэлмэрилэгшэд булта ойлгодог гэжэ hанагшаб.

Үшөө нэгэ шухала зүйл гэхэдэ, үйлэдбэриеэ улам үргэдхэхэ ёhотойбди. Урда сагта буряад айл бүхэндэ байhан үхэг, ханза, аяга, амhарта, баhа хазаар, ногто, эмээл гэхэ мэтые урданай ёhoop бүтээдэг болохо байгаа. Тэрэшэлэн арадайнгаа хубсаhа хунар оёхо. Тиихэдээ гансашье Буряадтаа бэшэ, мүн автономито хоёр округуудта эдэ бүгэдые үйлэдбэрилгые эмхидхээ hаа, hайн hэн. Усть-Ордада ба Агада филиалнуудые байгуулха hанаан бии.

Байгал далайн эрьедэ элдэб оронуудhаа ерэhэн зоной амарха газарнууд иигэhээр эмхидхэгдэхэ гүб даа. Тэндэ өөhэдынгөө зүйлнүүдые харуулха, hайшаагдаа hаань, шэмэглэл болгон табиха хүсэлтэйбди.

Буряадаймнай нютаг бүхэндэ шахуу уран гартай эрхим дархашуул бии гэжэ хэлээ hэм. Тэдээндэ бултандань иигэжэ хандаха байнаб: манай предприятитай хэлсээ баталаад хүдэлхэдэтнай болохо. Хэрбээ иимэ hонирхолтой байбал, **«Улаан-Үдэ хото, Ербановай нэрэмжэтэ үйлсэ, 14, Ниитэ-политическэ түб. Соёлой бүхэроссин жасын Буряадай таhаг»** гээд хандаарайгты. Буряад арадайнгаа үндэhэн соёлые hэргээхэ, саашадань хүгжөөхэ дэмбэрэлтэ хэрэгтэ бултадаа эдэбхитэйгээр хабаадаял гэжэ уряалнаб.

МАНАЙ ХӨӨРЭЛДӨӨН

УРАН БЭЛИГТЭНЭЙ ХАРГЫНУУД

hаяшаг Урда Ураалай түб хото болохо Челябинскда арадай инструментнүүдэй оркестрнүүдэй хоорондо бүхэроссин харалга-конкурс үнгэргэгдэжэ, олониитын анхарал татаба. Суута хүгжэмшэн, ород арадай инструментнүүдэй түрүүшын оркестр эмхидхэгшэ-хүтэлбэрилэгшэ В. В. Андреевэй түрэhөөр 130 жэлэй ойдо зорюулагдаhан энэ конкурсдо Ураалай, мүн үргэн Сибиριин хото городуудай, hуурин тосхонуудай арадай инструментнүүдэй хори гаран оркестрнүүд хабаадалсаба. Залуу хүгжэм зохёогшо Бата Бальжинимаевай ударидадаг Агын арадай филармониин буряад арадай инструментнүүдэй оркестрэй энэ конкурсдо амжалтатай хабаадалсаhаниинь hайшаалтай. Ага нютагhаамнай аяар холын Ураалай шэлын бооридо ошожо, бэлигээ харуулhан 14 хүгжэмшэн буряад, ород, совет болон Агынгаа композиторнуудай зохёоhон бүтээлнүүдые шадамараар гүйсэдхэжэ, мэргэжэлтэд, харагшадай халуун анхарал татаhан байнад. Хүн зон буряад арадай хуур, чаанза, ятаг гэхэ мэтэ хүгжэмэй инструментнүүдые hонирхон харабад. Илангаяа тэдээнэй гоё hайхан аялгые, шадамар бэрхэ хүгжэмшэдыемнай хүнүүд hайхашаагаа. Суута хүгжэмшэнэй конкурс-харалгын дүнгөөр нютагаймнай буряад арадай инструментнүүдэй оркестр дипломантын нэрэ зэргэдэ хүртэбэ.

АМАР МҮРЭНЭЙ ЭРЬЕДЭ

Үнгэрэгшэ намар Шэтэ хотодо агитационно-уран hайханай бригадануудай хоорондо областной харалганай үнгэргэгдэхэдэ, Агын районой Согто-Хангил нютагай уран бэлигтэн тэндэ шалгаржа, нэгэдэхи hуури эзэлээ hэн. Округой эдэбхитэй соёлшодой нэгэн Цымжидма Цырендашиевагай ударидадаг «Талын сэсэг» гэжэ агитационно-уран hайханай бригада hаяхан Благовещенск хотодо үнгэргэгдэhэн Алас-Дурна зүгэй зонын hууриин түлөө мүрысөөндэ амжалтатай хабаадалсаба. Сахалинай, Камчаткын, Амарай, Магаданай областьнуудай, Хабаровскын, Примориин хизаарнуудай уран бэлигтэнтэй хамта нютагайхиднай түрэл арадайнгаа хүгжэм, дуу, зугаа наада, шог ёгто үгүүлэлнүүдые Амар мүрэнэй эрьеын арад зондо харуулжа, тэдээнэй гүн сэдьхэлэй баяр баясхаланда хүртөө. Тиигэжэ, нютагайхиднай харалганай нэгэдэхи шатын дипломоор, үнэтэ бэлэгээр шагнагданхай. Агаяа урма зоригтойнууд бусажа ерээд, малшад, таряашадые зугаа наадаараа улам бүри hайханаар хангаха зорилго урдаа табинад.

Б. ГАРМАЖАПОВ.

ГУШАН ЖЭЛЭЙ ОЙ

Зүүн Сибириин гүрэнэй соёлой институдай байгуулагдаhаар 30 жэлэй ой эдэ үдэрнүүдтэ гүйсэжэ байна. Анхан библиотечнэ институт гэжэ нээгдэhэн аад, соёлой, уран hайханай хүдэлмэри хото хүдөө нютагуудта эмхидхэн ябуулдаг мэргэжэлтэдые бэлдэхэ талаар Зүүн Сибириин дээдэ томо hургуули болотороо хүгжэhэн байна.

Энэ институдай **ойн баярта зорюулагдаhан hайндэр буряад драмын академическэ театр соо үглөөдэр үдэшын 17 сагта эхилхэ.** 30 жэлэй турша соо энэ институдта hуража дүүргэhэн нүхэд энэ hайндэртэ уригдана.

Кино, театрнуудта

Театр оперы и балета
«Лик богини»—в 19.
Бурятский театр драмы имени Х. Намсараева
«Ай, даа залуу наhан»—в 19-30.
Русский театр драмы
«Лолита»—в 19.
«Дружба»
«Дружок веселого бесенка»—в 9-40, «Приказ 027»—в 11-20, 12-50, «Друг бедных» (2 с.)—в 14-20, «Святая кровь»—в 17, 19, 21.
«Прогресс»
Красный зал—Сердце Ангела—в 10, 12-20, 14-40, Киноклуб «Фокус»—Женщина на грани нервного срыва—в 17, 18-50, 20-40.
Зеленый зал—Сети любви (2 серии)—в 10, 12-50, 15-40, 20-10, Девять лет с экстрасенсами—в 18-30.
«Октябрь»
Сборник мультфильмов—в 9-40. Последний зов любви—в 13-20, 15-40, Семья—в 11, 18, 20-30.
«Байкал»
«Рам и Лакхан» (2 с.)—в 18, 20-30.
«Восток»
«Не помню лица твоего»—в 14-30, «Любовь с привилегиями»—в 16, 18-30, 21.
«Аршан»
«Давайте любить»—в 18-30, 20-30.
ДК «Текстильщик»
«Большое приключение Зорро»—в 18, 20-30.

НАШ АДРЕС: 670000, УЛАН-УДЭ ул. Каландаришвили, 23

Телефоны редакции: редактор—2-50-96, приемная—2-54-54, зам. редактора—2-68-08, зам. редактора—2-62-62, отв. секретарь—2-50-52, секретариат—2-66-76; отделы: партийной жизни и пропаганды—2-60-91, 2-56-23, промышленности и строительства—2-61-35, агропромышленный—2-64-36, 2-63-86; советского строительства и быта—2-69-58; культуры и школ—2-60-21, 2-57-63; информации—2-34-05; переводов—2-54-93; писем и селькоров—2-67-81; корректорская—2-33-61; выпускающие—2-35-95; собственные корреспонденты: п. Баргузин—91-1-44, г. Северобайкальск—35-73, п. Хоринск—55-6-90, г. Закаменск—31-61, п. Кырен—91-9-79, п. Агинское—3-40-69. Директор издательства—2-37-32, бухгалтерия—2-33-77, вахта—2-56-62.

Газета выходит 300 раз в год. Объем 2 п. л. Индекс подписки газеты 50901.

Газета отпечатана ... канской типографи... издата Бурятской ... ректор 2-40-45

Заказ № 292.